ll-KITÂBU'L-CUMUA
1- Cumua'nin Farz Olmasi, Yüce Allah'in Su Kavli Sebebiyledir, Babi:
2- Bab: Cumua Günü Yikanmanin Fazileti
3- Cumua Için Güzel Koku Sürünmek Babi
4- Cumuanin Fazileti Babi
5- Bab
6- Cumua Için Yag Sürmek Babi
7- Bab: Cumuaya Gidecek Olan Kimse, Bulabilecegi Giysilerin En Güzelini Giyer
8- Cumua Günü Misvak Kullanma Babi
9- Baskasinin Misvakiyle Misvaklanan Kimse Babi 26
10- Cumua Günü Sabah Namazinda Okunacak Süre Babi
11- Köylerde ve Sehirlerde Cumua Namazi Babi
12- Bab: Cumua Namazinda Hazir Bulunmayan Kadinlara, Çocuklara ve Digerlerine Yikanmak Lazim Olup Olmadigi?
13- Yagmurda Cumuaya Gelmezse Ruhsat Babi
14- Bab: Aziz ve Celil Olan Allah'in
Kavli Ile Farz Olan Cumuaya Ne Kadar Mesafeden Gidilecek ve Bu Âyetle Cumua Namazi Kimlere Vacib Olacaktir?
15- Cumuanin (Ilk) Vakti, Günesin (Semenin Ortasindan) Zail Oldugu Zamandir Babi
16- Bab: Cumua Günü Sicak Siddetli Oldugu Zaman?
17- Cumua Namazina Yürümek;
18- Bab: Cumua Günü (Mescide Girmis Olan) Iki Kisinin Arasi Açilmaz
19- Bab: Insan Cumua Günü (Din) Kardesini Kaldirip da Onun Yerine Oturmaz
20- Cumua Günündeki Ezan Babi
21- Cumua Günü Tek Müezzin Babi
22- Imam Minber Üzerinde Iken Nidayi Isittigi Zaman Müezzine Cevab Verir (Ezan Lafizlarini Söyler) Babi
23- Ezan Okunmasi Esnasinda Minber Üzerinde Oturmak Babi
24- Hutbe Önünde Ezan Okunmasi Babi
25- Hutbenin Minber Üzerinde Yapilmasi Babi
26- Hutbe, Hatib Ayakta Dikilerek Olur Babi
27- Hutbe Yaparken Imam Yüzünü Cemaate Yöneltir ; ve Insanlarin da Yüzlerini Imama Yöneltmeleri Babi
28- Hutbe (Mukaddimesin)de Allah'i Sena Ettikten Sonra "Amma Ba'du" Diyen Kimse Babi
29- Cumua Günü Iki Hutbe Arasinda Oturmak Babi
30- Cumua Günü Hutbeye Kulak Tutup Isitmek Babi
31- Bab: Imam, Hutbe Yaparken Içeriye Gelen Bir Kimse Gördügünde Ona Iki Rek'at Namaz Kilinmasi Emreder
32- Imam Hutbe Yaparken Gelen Kimse Iki Hafif Rek'at Namaz Kilar Babi
33- Hutbe Esnasinda Elleri Kaldirmak Babi
34- Cumua Günü Hutbe Esnasinda Yagmur Duasi Babi
35- Cumua Günü Imam Hutbe Yaparken Susmak ve O Sirada Yanindaki Arkadasina "Sus"

Diyen Kimse de Lagv Yapmistir Babi
36- Cumua Günü Kendisinde Duanin Kabul Edilecegi Saat Babi
37- Bab: Cumua Namazinda (Bazi) Insanlar Imamin Meclisinden Çikip Gittikleri Zaman, Imamin ve Kalip Cemaatte Hazir Bulunanlarin Namazi Caizdir
38- Cumuadan Sonra ve Önce Kilinan Namaz Babi
39- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
40- Gündüz Istirahati Cumua Namazindan Sonradir Babi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

ll-KITÂBU'L-CUMUA
(Cumua Kitabi)

1- Cumua'nin Farz Olmasi, Yüce Allah'in Su Kavli Sebebiyledir, Babi:

“Ey îmân edenler, cumua günü namaz için çagirildigi zaman hemen Allah'i zikretmeye gidin. Alis verisi birakin. Bu bilirseniz, sizin için çok hayirlidir” (el-Cumua: 9) [1].

1-.....Ebû Hureyre (R) RasûlulIah(S)'tan söyle buyururken isitmistir:

"Bizler (kitâb ehline nazaran) en sonra gelenleriz; kiyamet gününde en basa geçecek olanlariz [2]. Sundan dolayi ki, bizden evvel onlara, (daha sonra bizlere) kitâb verildi. Sonra bu, onlara farz kilinan günleri idi, fakat o gün hususunda ihtilâf ettiler [3]. O güne i'tibâr etmek için Allah bizlere hidâyet verdi. Artik bu hususta insanlar bizim ardimizdan gelisidirler. Yahûdîler(in ibâdet günü) yarin, Hristiyan-/ür(inki) de yarindan sonradir" [4].

2- Bab: Cumua Günü Yikanmanin Fazileti

Çocuklara yâhud kadinlara cumuada hazir bulunmak vâcib olur mu? [5]

2-.....Bize Mâlik, Nâfi'den; o da Abdullah ibn Umer'den haber verdi ki, Rasûlullah (S): "Her biriniz cumua namazina geldiginde yikansin" buyurmustur [6].

3-.....Abdullah ibn Umer (R) söyle demistir: Bir defa Umer ibnu'I-Hattâb cumua günü (minber üstünde) dikilip hutbe îrâd ettigi esnada, Peygamber'in sahâbîlerinden ve ilk muhacirlerden bir zât -ki Usmân ibn Affân oldugunda ittifak vardir- mescide girdi. Umer , (gecikmesinden dolayi onu tevbîh ve inkâr kasdiyle) yüksek sesle: Bu 1 saat hangi saattir? diye nida etti. O da: Mesgul idim, evime geldim, 1 derken ezani isittim, ancak bir abdest alabildim, dedi. Bunun üzeri-> ne Umer (inkâri daha siddetlendirerek): Bir de Rasûlullah'in yikanmayi emredip durdugunu bildigin hâlde

yalniz abdest almak hâ! dedi [7].

4-.....Ebû Saîd Hudrî'den: Rasûlullah (S): "Cumua günü yikanmasi, her balig olan kimseye vâcibdir" buyurmustur [8].

3- Cumua Için Güzel Koku Sürünmek Babi

5-.....Bize Su'be, Ebû Bekr ibnu'l-Münkedir'den tahdîs etti. O söyle demistir: Bana Amr ibnu Suleym el-Ensârî tahdîs edip söyle dedi: Ben Ebû Saîd'in söyle dedigine sehâdet ederim: Ben Rasûlullah (S)'in: "Her balig olan-kimseye cumua günü yikanmak ve imkân bulursa gerek misvaklanmak, gerek hos koku sürünmek vâcibdir" buyurduguna sehâdet ederim [9].
(Seneddeki Ebû Bekr ibnu'l-Münkedir, kendisinden önceki râvî Amr ibn Suleym'in su mütalaasini haber verdi:) Amr dedi ki: Yikanmaga gelince, bunun vâcib olduguna ben de sehâdet ederim. Lâkin misvak tutunmak ile koku sürünmege gelince vâcib mi, degil mi, Allah bilir. Lâkin bu hadîste böyle gelmistir.
Ebû Abdillah el-Buhârî söyle dedi:,O, yânî senedde geçen Ebû Bekr ibnu'l-Münkedir, Muhammed ibnu'I-Münkedir'in kardesidir. Hadîste râvî olan bu Ebû Bekr'in ismi söylenmedi. Bu hadîsi Ebû Bekr ibnu'l-Münkedir'den, Bukeyr ibnu'l-Esecc, Saîd ibnu Ebî Hilâl ve daha birçok insanlar rivayet etti. Muhammed ibnu'l-Münkedir, Ebâ Bekr ve Ebâ Abdillah ile künyelendirilirdi [10].

4- Cumuanin Fazileti Babi

6-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "Her kim cumua günü cünüblük guslü ite yikanir [11], sonra (ilk saatte cumua namazina) [12] giderse, bir deve kurbân etmis gibi; ikinci saatte giderse bir sigir kurbân etmis gibi; üçüncü saatte giderse (saglam) boynuzlu bir koç kurbân etmis gibi, dördüncü saatte giderse bir tavuk sadaka etmis gibi; besinci saatte giderse bir yumurta tasadduk etmis gibi olur. Imâm (hutbeye) çikinca da melekler hâzir olur, zikri (yânî hutbeyi) dinlerler" [13].

5- Bab

(Bu, geçen bâbdan bir fasil gibidir)

7-.....Bize Seybân, Yahya (ibn Ebî Kesîr)'dan; o da Ebû Seleme'den; o da Ebû Hureyre (R)'den tahdîs etti (ki o söyle demistir): Umer cumua günü hutbe îrâd etmekteyken mescide bir zât girdi. Hemen Umer: Namazdan niçin alikonuluyor sunuz? dedi. O zât: Ancak ezani isitip abdest aldim, baska is yapmadim, dedi. Umer: Peygamber (S)'in "Herhangi biriniz cumuaya gittiginde yikansin" buyurdugunu isitmediniz mi? dedi [14].

6- Cumua Için Yag Sürmek Babi

8-.....Selmân el-Fârisî (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "Bir kimse cumua günü yikanip elinden geldigi kadar paklanir ve yagindan yaglanir yâhud evindeki kokudan sürünür, sonra cumuaya çikar, yanyana oturan iki kimsenin arasini açmaz, daha sonra (Allah tarafindan) ona takdir olundugu kadar namaz kilar, daha sonra da imâm söze baslayinca (namaz bitinceye kadar) sesini keserse, muhakkak o cumua ile öteki cumua arasindaki günâhlari magfiret edilir [15]

9-.....Tâvûs ibn Keysân söyle dedi :Ben Ibn Abbâs'a: Peygamber (S)'in: "Cumua günü cünüb olmasaniz bile gusül ediniz ve baslarinizi yikayiniz [16], ve bir mikdâr hos koku sürünüz" buyurmus oldugunu söylediler (ne dersin)? dedim [17]. Ibn Abbâs: Gusül evet (böyle buyurdugunu bilirim), fakat hos koku (hakkinda birsey buyurdugunu) bilmiyorum, dedi.

10-.....Ibn Cureyc haber verip söyle demistir: Bana Ibrâhîm ibnu Meysere, Tâvüs'tan; o da Ibn Abbâs'tan olmak üzere haber verdi. Ibn Abbâs (R), Peygamber'in cumua günü yikanmak hakkindaki sözünü zikretti. Tâvûs: Ben Ibn Abbâs'a: Kisi, kendi ailesi yaninda var ise güzel koku yâhud yag sürünecek mi? dedim. Ibn Abbâs: Bunu bilmiyorum, dedi [18].

7- Bab: Cumuaya Gidecek Olan Kimse, Bulabilecegi Giysilerin En Güzelini Giyer

11-.....Bize Mâlik, Nâfi'den; o da Abdullah ibn Umer (R)'den haber verdi (o, söyle demistir): Umer ibn Hattâb, mescidin kapisi yaninda satilik ipekli çitârî nev'inden yollu bir elbise [19] gördü de: Yâ Rasûlallah; bunu satin alsan da cumua günü ve sana elçiler geldigi zaman giysen, dedi. Rasûlullâh da: "Bunu âhireîte nasibi olmayan giyer" buyurdu. Sonra Rasûlullah'a o ipeklilerden birçok elbiseler geldi. Rasûlullah onlardan birisini Umer ibn Hattâb'a verdi. Umer: Yâ Rasûlallah! Bunu bana verdin, hâlbuki daha önceleri Utârid ibn Hâcib'e âid hülle hakkinda bana söyledigini söylemistin, dedi [20]. Bunun üzerine Rasûlullah (S): "Ben onu sana giyesin diye vermedim ki" buyurdu. Umer müteakiben o elbiseyi Mekke'de bulunan müsrik bir kardesine giydirdi [21].

8- Cumua Günü Misvak Kullanma Babi

Ve Ebû Saîd Hudrî ("Cumua günü güzel koku sürünmek" babinda zikredilen hadîsinde) Peygamber'den olmak üzere: Dislerini misvak ile ovalar, dedi[22].

12-.....(Ebû Hureyre -R- söyle demistir:) Rasûlullah (S): "Ümmetime -(diger rivayete göre) yâhud insanlara- mesakkat vermem endîsesi olmayaydi, kendilerine her namaz kilarken misvak kullanma-

larim emrederdim" buyurdu [23].

13-.....Bize Enes (R) tahdîs edip söyle dedi: Rasûlullah (S):
"Misvak kullanmak hakkinda size çok sözler söyledim, (artik dinleyip itaat etmek gerek)" buyurdu [24]

14-.....Huzeyfe (R) söyle demistir: Peygamber (S) geceleyin kalktigi zaman agzini (ve dislerini) iyice ovalayip temizler idi [25].

9- Baskasinin Misvakiyle Misvaklanan Kimse Babi 26

15-.....Âise (R) söyle demistir: Kardesim Abdurrahmân ibnu Ebû Bekr yaninda misvaklanmakta bulundugu bir misvak oldugu hâlde, odama girdi. Rasûlullah Abdurrahmân'a bakti. Bunun üzerine ben, Abdurrahmân'a: Yâ Abdarrahmân! Su misvaki bana ver, dedim. O da misvaki bana verdi. Ben Abdurrahmân'in dislerine sürtmekte oldugu yeri kirip ayirdim [26]. Sonra misvagin yeni ucunu çignedim ve misvagi Rasûlullâh'a verdim. Rasûlullah benim gögsüme dayanarak o misvakla dislerini ovaladi [27].

10- Cumua Günü Sabah Namazinda Okunacak Süre Babi

16-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Peygamber (S) cumua günü sabah namazinda ElîfLâm Mîm Tenzîlu es-Secde Sûresi'ni ve Hel etâ ale'l-insâni hînun mine'd-dehr Sûresi'ni okur idi [28].

11- Köylerde ve Sehirlerde Cumua Namazi Babi [29]

17-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Rasûlullah'in Medine'deki mescidinde kilinan cumuadan sonra (Medine hâricinde) ilk kilinan cumua namazi Bahreyn'de bulunan Cuvâsâ'da Abdu'1-Kays mescidindedir [30].
Ebû Hureyre'den: Peygamber (S) söyle buyurdu: "Üzerine günes dogan günlerin en hayirlisi cumua günüdür. Âdem aleyhisselâm o gün yaratildi, o gün cennete girdirildi, yine o gün cennetten çikarildi. Bir de kiyamet cumuadan baska bir günde kopmayacaktir" (Müslim, Cumua; Cumua gününün fazileti babi).
Küfe âlimleri herhangi sûreyi veya âyeti herhangi vakit namazina tahsis etmek, meselâ es-Secde Sûresi ile Hel etâ'yi her cumua günü -sanki vâcib yâhud. baskasini okumak mekrûhmus gibi- okumak mekruhtur. Lâkin ara sira baska sûreler de okumak sartiyle, bu iki sûreyi Rasûl'ün fiiline uyma olsun diye cumua günleri teberrüken okumakta kerahet yoktur, derler.

18-.,.....Bize Abdullah ibn Mübarek haber verip söyle dedi: Bize Yûnus ibn Yezîd el-Eylî'den haber verdi. Zuhrî söyle demistir: Bize Salim ibnu Abdillah haber verdi: Ibnu Umer (R) söyle demistir: Ben Rasûlullah (S)'tan isittim, söyle buyuruyordu: "Her birerleriniz çobandir..."
Ve Leys, senede sunu da ziyâde etmistir: Yûnus dedi ki, Ruzeyk ibnu Hukeym, Ibnu Sihâb'a bir mektûb yazmisti. O sirada ben de Vâdi'l-Kurâ'da Ibn Sihâb'in yaninda idim [31]. Ruzeyk, (mektubunda yanimdaki isçilere) burada cumua namazi kildirmami münâsib görür müsün? diye soruyordu. O sirada Eyle Vâlîsi bulunan Ruzeyk, yine o sirada vilâyet içinde bir arazî üzerinde zirâatle mesgul bir âmil idi. Orada Sûdân'h ve baskalarindan olarak bir cemâat de vardi. Ibn Sihâb cevâb yazdi. (Okudu da) ben de isittim. (Ibn Sihâb cevâbinda) yanindakilere cumua namazi kildirmasini Ruzeyk'a emrediyor ve ona, Sâlim'in kendisine tahdîs ettigi su hadîsi haber veriyordu: Abdullah ibn Umer söyle diyordu: Ben Rasûlullah'tan isittim, söyle buyuruyordu: "Her birerleriniz çobandir ve her birerleriniz e/inin alttnda-kinden sorumludur. Devlet adamlari birer çobandir ve elinin altindakileri lâyikiyle muhafaza etmekten sorumludur. Erkek, ailesinde bir çobandir ve o da eli alttndakilerden sorumludur. Kadin da, kocasinin evinde bir çobandir ve eli altindakilerden sorumludur. Hizmetçi de efendisinin malinda bir çobandir ve elinin altindakilerden sorumludur" [32].
Râvî söyle demistir: Ve ben zannederim ki Peygamber muhakkak sunu da söyledi: "Ve kisi, babasinin malinda bir çobandir ve elinin altindakilerden sorumludur. (Hulâsa) her birerleriniz çoban ve her birerleriniz elinin altindakilerden sorumludur" [33].

12- Bab: Cumua Namazinda Hazir Bulunmayan Kadinlara, Çocuklara ve Digerlerine Yikanmak Lazim Olup Olmadigi? [34]

Ibn Umer: Yikanmak ile ancak üzerine cumua kilmak^ vâcib olan kimseler mükelleftir, demistir [35].

19-.....ez-Zuhrî söyle demistir: Bana Salim ibnu Abdillah tahdîs etti; o, Abdullah ibn Umer'den söyle derken isitmistir: Ben Rasûlul-lah (S)'tan isittim: "Sizden her kim cumuaya gelirse yikansin" bu-yuruyordu [36].

20- Bize Abdullah ibn Mesleme, Mâlik'ten; o da Safvân ibn Su-leym'den; o da Atâ ibn Yesâr'dan; o da Ebû Saîd Hudrî'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S): "Cumua günü yikanmasi, her balig olan kimse üzerine vâcibdir" buyurmustur [37].

21-.....Bize Ibnu Tâvûs, babasindan tahdîs etti. Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "Bizler (eski ümmetlere göre) en son gelenleriz, kiyamet gününde öne geçecek olan-lariz. Onlara kîîâb bizden önce verildi. Bizlere ise kitâb onlardan sonra verildi. Su gün, onlarin, hakkinda ihtilâf ettikleri gündür. Allah bize hidâyet buyurdu. Binâenaleyh Yahûdîler'in (toplanma

günü) yarindir; Hristiyanlar9in yarindan sonradir"[38]. Rasûlullah biraz sükût ettikten sonra: "Her yedi günde bir gün yikanip, basini ve bütün bedenini yikamak, her müslümân üzerine bir hakktir" buyurdu [39].
Bu hadîsi, Ebân ibnu Salih, Mucâhid'den; o da Tâvûs'tan rivayet etti.Ebû Hureyre söyle demistir: Peygamber (S): "Her yedi günde bir gün yikanmak her müslümân kisi üzerine Yüce Allah'in bir hakkidir" buyurdu.

22-.....Bize Verkaa, Amr ibn Dinar'dan; o da Mucâhid'den; o da Ibn Umer (R)'den tahdîs etti. Peygamber (S): "Kadinlara geceleyin mescide gitmelerine izin veriniz" buyurmustur [40].

23-.....Ibnu Umer (R) söyle demistir: Umer'in bir zevcesi vardi ki, sabah ve yatsi namazlarini her gün mescidde cemâatle kilardi. O kadina: Umer'in bunu istemez ve kiskanir oldugunu bilip dururken niye mescide çikiyorsun? denildi. Kadin: Beni nehyetmesinden Umer'i men' eden sey nedir? dedi. Sofan zât da: Rasûlullah'm "Allah'in disi kullarini, Allah'in mescidlerinden men' etmeyiniz" sözüdür, dedi [41].

13- Yagmurda Cumuaya Gelmezse Ruhsat Babi [42]

24-.....Bize Muhammed ibn Sîrîn 'in amuca oglu olan Abdullah ibn el-Hâris tahdîs etti. îbnu Abbâs (R) yagmurlu bir cumua gününde müezzinine: Eshedu erine Muhammeden Rasûlullah dedigin zaman Hayye ale 's-salâti deme de onun yerine Sallû fî buyûtikum (= Namazinizi evlerinizde kiliniz!) sözünü nida et, dedi. Insanlar bundan hoslanmamis gibi davrandilar. Ibn Abbâs: Bunu benden (çok) hayirli olan Zât yapti. Çünkü cumua kat'î bir farzdir (yânî Hayye ale's-salâti = Haydin namâzâ! nidâsiyle çagirilinca hemen icabet edip gelmek farz olur) [43]. Ben ise sizleri, çamur ve cil içinde yürümeniz sebebiyle günâha sokmak istemedim, dedi [44].

14- Bab: Aziz ve Celil Olan Allah'in

"Cumua günü namaz için nida edildigi zaman hemen Allah'i zikretmege gidin; alis verisi birakin... " (ei-cumua:9).

Kavli Ile Farz Olan Cumuaya Ne Kadar Mesafeden Gidilecek ve Bu Âyetle Cumua Namazi Kimlere Vacib Olacaktir? [45]

Atâ ibn Ebî Rebâh: Toplayici bir karye içinde bulundugun vakitte cumua günü namaza nida edilse, ezani isit yâhud isitme, namazda bulunman senin' üzerinde bir hakktir, demistir [46].
Ve Enes (R), kasrinda iken bâzi vakitlerde (Basra camiinde) cumuada hâzir bulunur, bâzi vakitlerde

de hâzir bulunmazdi. Bu kasr (Basra'nin disinda) iki fersah mesafede Zaviye denilen yerde idi [47].

25-.....Âise (R) söyle demistir: (Peygamber zamaninda) insanlar (gerek Medîne'ye yakin) menzillerinden, (gerek) avâlîden cumua gününde nevbetlese hâzir olurlardi. Toz toprak içinde gelirler de toz ve ter vücüdlarma siner ve bedenlerinden ter kokusu çikardi. (Bir defa) Rasûlullah (S) benim yanimda iken bunlardan biri (yâhud bir takimlan) Rasûluîlah'in huzuruna geldi. Peygamber (S): "Keski bu gününüz için iyice temizlemeydiniz!" buyurdu [48].

15- Cumuanin (Ilk) Vakti, Günesin (Semenin Ortasindan) Zail Oldugu Zamandir Babi

Umer'den, Alî'den, Nu'mân ibn Besîr'den ve Amr ibn Hureys'den de böyle rivayet olunuyor -Allah onlardan
razi olsun- [49].

26-.....Bize Yahya ibn Saîd haber verdi ki, kendisi Abdurrahmân kizi Amre'ye cumua günündeki yikanmanin mâhiyetinden suâl sormus. Amre de söyle demistir: Âise (R) söyle dedi: (Peygamber zamaninda) insanlar kendi islerinin hizmetçileri idiler (yânî kendi islerini kendileri yapan takimdan idiler). Cumuaya gittikleri vakit (is zamanlarindaki hey'etleri ne ise) o hâl ve hey'etleri ile giderlerdi. Bundan dolayi kendilerine "Keski yikamaniz!" buyuruldu [50].

27-.....Enes ibn Mâlik (R) söyle demistir: Peygamber (S) cumua namazini, günes (tam ortadan batiya) meylettigi zamanda [51] kildirir idi [52].

28-.....Enes (R): Vaktiyle biz sahâbîler, cumua namazini erken kilar, gündüz uykusunu da cumuadan sonraya birakirdik, demistir [53]

16- Bab: Cumua Günü Sicak Siddetli Oldugu Zaman? [54]

29-..... Bize Ebû Haldete -ki o Hâlid ibnu Dinar'dir- tahdîs edip söyle dedi: Ben Enes ibn Mâlik'ten isittim, söyle diyordu: Peygamber (S) soguk siddetli oldugu zamanlarda namazi erken kildirir, sicak siddetli oldugu zamanlarda da namazi serinlik vakte kadar geri birakirdi. Râvî: Enes cumua namazini kasdediyor, demistir.
Yûnus ibn Bukeyr söyle dedi: Bize Ebû Haldete bu hadîsi haber verdi de, sirf "namazi" ta'bîrini söyledi, fakat "cumua" sözünü zikretmedi [55].
Ve Bisr ibnu Sabit de söyle dedi: Bize Ebû Haldete tahdîs edip söyle dedi: Bir emîr, bize cumuayi kildirdiktan sonra Enes'e: Peygamber (S) ögle namazini nasil kildirirdi? diye sordu (da Enes bu ce- [56]

vâbi verdi) .

17- Cumua Namazina Yürümek;

Ve zikri celîl olan Allah'in: "Allah'i zikretmeye sa'y edin.. "(cl-Cumua: 9) kavli ve Yüce Allah'in: "Her kim de âhireti ister ve ona lâyik bir sa'y ile onun için çalisirsa... " (ei-Urâ: 19) kavlinden dolayi "Sa'y edin" emrindeki sa'y, cumua namazi için çalismak ve ona gitmek ma'nâsinadir diyen kimse babi [57].

Ve Ibn Abbâs: Cumua için nida edildigi zaman alis veris akidleri haram olur, demistir [58]. Atâ ibn Ebî Rebâh da: Ezanla beraber bütün sinaî hareketlerin devami haram olur, demistir [59].
Ibrâhîm ibn Sa'd da Zuhrî'den:
Cumua günü müezzin ezan okudugu zaman, yolculuk hâlinde bulunan kimse ezani isitse, o cumua namazinda hâzir bulunmasi (müstehâb olarak) lâzimdir dedigini, .nakletmistir [60]

30-.....Bize Abâye ibnu Rifâa tahdîs edip söyle dedi: Ben cumuaya giderken Ebû Abs (R) arkamdan bana yetisti de söyle dedi: Ben Peygamber (S)'den isittim, söyle buyuruyordu: "Herkimin ayaklari Allah yolunda toza bulanirsa, Allah onu cehennem atesine haram eder" [61].

31-..... Bize ez-Zuhrî, Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den; o da Peygamber(S)'den olmak üzere tahdîs etti.

Ve yine bize Ebu'l-Yemân tahdîs edip söyle dedi [62]: Bize Suayb, Zuhrî'den haber verdi; o söyle demistir; Bana Ebû Seleme ibnu Ab-dirrahmân haber verdi ki, Ebû Hureyre söyle demistir: Ben Rasûlul-lah(S)'tan isittim, söyle buyuruyordu: "Namaz (için) ikaame olundugu zaman, namaza kosa kosa gitmeyip, vakaar ve sekîneti elden birakmayarak ve agir agir yürüyerek gidiniz. Namazin yetistiginiz kadarini (imâmla beraber) kiliniz, kaçirdiginiz kismim da (yalniz olarak) tamamlayiniz" [63]
.

32-.....Bize Alî ibnu'l-Mubârek, Yahya ibn Ebî Kesîr'den; o da Abdullah ibnu Ebû Katâde'den tahdîs etti. Ebû Abdillah Buhârî söyle dedi: Ben Abdullah'in bu hadîsi ancak babasi Ebû Katâde Haris ibn Rib'î el-Ensârî'den; onun da Peygamber'den rivayet ettigini biliyorum. Peygamber (S): "Namaza ikaame edildigi vakit beni (hücremden çikmis) görmedikçe ayaga kalkmayiniz ve sekînet üzere olunuz" buyurmustur [64].

18- Bab: Cumua Günü (Mescide Girmis Olan) Iki Kisinin Arasi Açilmaz [65]

33-.....Selmân el-Fârisî (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "Cumua günü gusül edip de gücünün yettigi derecede mü-kemmelen temizlendikten, yâhud yaglandiktan, yâhud herhangi gü-

zel kokudan süründükten sonra (câmi'e) giden, cemâatten iki kisinin arasina girmeyen, sonra kendisine takdir edilen namazi kilan, sonra imâm minbere çiktigi zaman susan hiçbir kimse müstesna olmamak üzere, onun o günle gelecek diger cumua arasindaki günâhlari muhakkak ki magfiret olunmustur" [66].

19- Bab: Insan Cumua Günü (Din) Kardesini Kaldirip da Onun Yerine Oturmaz [67]

34-.....Bize Ibnu Cureyc haber verip söyle dedi: Ben Nâfi'den isittim, söyle diyordu: Ben Ibnu Umer(R)'den isittim; Peygamber (S) insanin kendi (dîn) kardesini oturdugu yerinden kaldirip oraya oturmasini nehyetti, diyordu. (Ibnu Cureyc söyle dedi:) Ben Nâfi'e:

Bu nehiy cumuada mi? diye sordun. Nâfi': Cumuada da baska namazlarda da, dedi [68].

20- Cumua Günündeki Ezan Babi [69]

35-.....Size Ibn EbîZi'b, Zuhrî'den; o da es-Sâib ibn Yezîd'den tahdîs etti. O söyle demistir: Cumua günü ezanin ilki Peygamber (S) ile Ebû Bekr ve Umer (R) zamanlarinda imâm minbere oturdugu vakit baslardi. Usmân halîfe oldugu ve insanlar (Medine'de) çogaldigi zaman Zevrâ üzerinde okunan üçüncü nidayi ilâve etti [70]. (Ebû Abdillah Buhârî: Zevrâ Medine çarsisinda bir yerdir, dedi) [71].

21- Cumua Günü Tek Müezzin Babi [72]

36-.....Sâib ibnu Yezîd (R) söyle demistir: Cumua günü üçüncü ezan okumayi ziyâde eden Usmân ibn Affân(R)'dir ki, Medîne ahâlîsi çogaldigi zaman idi. Peygamber(S)'in ise bir müezzinden baska yoktu [73] ve cumua ezan okunmasi da imâm minber üzerine oturdugu vakitte olurdu [74]

22- Imam Minber Üzerinde Iken Nidayi Isittigi Zaman Müezzine Cevab Verir (Ezan Lafizlarini Söyler) Babi [75]

37-.....Ebû Umâme ibn Sehl ibn Huneyf söyle demistir: Ben Ebû Sufyân'in oglu Muâviye'den söyle dedigini isittim: O, minber üzerinde oturmus iken müezzin ezan okudu da: Allâhu Ekber Allâhu Ekber dedi. Muâviye de: Allâhu Ekber, Allâhu Ekber dedi. Müezzin: Eshedu en lâ ilahe ille'llâh dedi. Muâviye: Ben de (buna sehâdet ederim), dedi [76]. Müezzin: Eshedu enne Muhammeden rasûlullah dedi. Muâviye: Ben de (buna sehâdet ederim), dedi. Müezzin ezan okumayi bitirince Muâviye: Ey insanlar! Ben RasûluIlah(S)>in,bu'ma-kaamda (yâni bu minber üzerinde) oturur ve [77]

müezzin ezan okurken benden isittiginiz bu sözleri söyler.oldugunu isitmisimdir, dedi

23- Ezan Okunmasi Esnasinda Minber Üzerinde Oturmak Babi[78]

38-.....Sâib ibn Yezîd (R) söyle haber vermistir: Cumua günü ikinci ezan okunmasini, mescid ahâlîsi çogaldigi zaman Usmân (R) emretti ve cumua günü ezan okunmasi, imâm minbere oturdugu sira idi.

24- Hutbe Önünde Ezan Okunmasi Babi

39-.....Zuhrî söyle demistir: Ben Sâib ibn Yezîd'den isittim, söyle diyordu: Rasûlullah (S) ile Ebû Bekr ve Umer zamanlarinda cumua günü ezan, birincisi imâm cumua günü minber üzerine oturdugu sirada idi. Sonra Usmân (R)'in halifeligi zamaninda insanlar çogaldiginda Usmân cumua günü üçüncü ezani emretti de, bu ezan Zevrâ üzerinde okundu. Binâenaleyh is bu minval üzere (yânî iki ezan, bir ikaamet üzerine) sabit oldu [79].

25- Hutbenin Minber Üzerinde Yapilmasi Babi

Enes ibn Mâlik (R) de: Peygamber (S) minber üzerinde hutbe yapti, demistir[80].

40-..... Bize Ebû Hazim ibnu Dînâr (140) söyle tahdîs etti: Minberin hangi agaçtan yapildiginda münâkasa eden bir takim kimseler, Sehl ibn Sa'd es-Sâidî'ye geldiler de, ona bu mes'eleyi sordular. Bunun üzerfne Sehl söyle dedi: Vallahi ben onun neden yapildigini bilmekteyim. Ve yine yemîn olsun ki, ben onu ilk kuruldugu günü de, Rasûlullah'in ilk defa üzerine oturdugu günü de görmüsümdür. Ra-sûlullah (S) Ensâr kadinlarindan fulân kadina -Sehl, bu kadinin ismini söylemistir:- "Marangozkölene emret de, benim için insanlara hitâb ettigim zaman üzerine oturabilecegim, tahtalardan birsey yapsin " buyurdu. O kadin da o kölesine emretti. O da Gâbe'nin ilgin agaçlarindan onu yapti. Sonra onu getirdi. Kadin Rasûlullah'a haber yolladi. O da emretti, iste suraya konuldu. Sonra Rasûlullah'in bunun üzerinde söyle namaz kildigim* gördüm: Rasûlullah minber üzerinde tekbîr aldi, sonra yine minber üzerinde iken rukû'a vardi. Sonra geri geri asagiya indi de minberin dibinde secde etti. Sonra yine minber üzerine dönüp tekrar etti. Böylece iki rek'at namazi bitirince, Rasû-lullah insanlara döndü de: "Ey insanlar! Bu gördügünüz seyleri ancak bana uyasiniz ve benim namazimi ögrenesiniz diye yaptim" buyurdu [81].

41-..... Bana Yahya ibnu Saîd haber verip söyle dedi: Bana Enes'in oglunun oglu haber verdi ki, o Câbir ibn Abdillah'tan isit-mistir. Câbir (R) söyle demistir: Bir hurma kütügü vardi, Peygamber (S) -hutbe yaparken- onun üzerinde dururdu [82]. Kendisi için minber konuldugu zaman biz bu kütükten, gebeligi on aylik develerin iniltisine benzer sesler isittik. Tâ ki Peygamber (minberden) [83]

inip de elini onun üzerine koyunca (sustu) .
Süleyman ibn Bilâl, Yahya ibn Saîd'den söyledi (o, söyle demistir): Bana Enes ibn Mâlik'in oglu olan Ubeydullah'in oglu Hafs ha-beF verdi ki, kendisi Câbir ibn Abdillah'tan isitmistir [84].

42- Bize Âdem ibn Ebî Iyâs tahdîs edip söyle dedi: Bize Ibnu Ebî Zi'b, Zuhrî'den; o da Sâlim'den; o da babasi Abdullah ibn Umer'-den tahdîs etti. Abdullah ibn Umer söyle demistir: Ben Peygamber(S)'den minber üzerinde hutbe yaparken isittim (hutbesinde): "Her kim cumuaya gelecekse yikansin" buyurdu [85].

26- Hutbe, Hatib Ayakta Dikilerek Olur Babi

Enes de: Peygamber (S) ayakta dikilerek hutbe yaparken... demistir [86].

43-.....Ibnu Umer (R) söyle demistir: Peygamber (S) sizin simdi yapmakta oldugunuz gibi, ilk hutbeyi ayakta yapar, sonra oturur, sonra (tekrar ikinci hutbe için) ayaga kalkardi [87].

27- Hutbe Yaparken Imam Yüzünü Cemaate Yöneltir [88]; ve Insanlarin da Yüzlerini Imama Yöneltmeleri Babi

Ibn Umer ile Enes (R) imâma yöneldiler [89].

44-.....Ebû Saîd el-Hudrî (R) söyle demistir: Günün birinde Peygamber (S) minber üzerine oturdu, bizler de çepçevre O'nun etrafinda oturduk [90].

28- Hutbe (Mukaddimesin)de Allah'i Sena Ettikten Sonra "Amma Ba'du" Diyen Kimse Babi [91]

Hutbe mukaddimesin d eki bu "Amma ba'du" sözünü Ikrime, Ibn Abbâs'tan; o da Peygamber(S)'den rivayet
etti [92].

45-.....Bize Hisâm ibnu Urve tahdîs edip söyle dedi: Bana Fâtima bintu'l-Munzir, Ebû Bekr'in kizi Esma 'dan haber verdi. Esma (R) söyle demistir: Ben Âise'nin yanina girdim. Insanlar namaz kilmaktalardi. Ben: Insanlarin bu hâli nedir? dedim. Âise (günes tutuldugunu anlatmak için) basi ile gökyüzüne dogru isaret etti. Ben: Bir âyet (yânî bir azâb yâhud kiyamet alâmeti) mi? diye sordum. Âise yine basiyla evet dedi. Esma söyle dedi: (Bunun üzerine ben de namaza durdum) Rasûlullah namazi çok uzatti. Nihayet bana bir bayginlik geldi. Yanimda su dolu bir kirba vardi. Onun agzini

açtim ve ondan basima su dökmeye basladim. Nihayet Rasûlullah namazi bitirdi, günes de açilmisti. Rasûlullah namazdan sonra insanlara hutbeye baslayip; Allah'a lâyik oldugu sifatlarla hamd ettikten sonra "Amma ba'du" dedi. Esma dedi ki: Tam bu sirada Ensâr'dan bir takim kadinlar konusup gürültü etmeye basladilar. Ben de onlari susturayim diye yüzümü onlarin tarafina meylettirdim. Bundan dolayi "Amma ba'du" dan sonrasini isitmedim. Âise'ye: Rasûlullah ne dedi? diye sordum. Âise söyle dedi: Rasûlullah söyle buyurdu: "Cennet ve cehenneme kadar evvelce bana gösterilmemis hiçbir sey kalmadi ki, bu makaamimda görmüs olmayayim. Ve su da bana vahyolundu ki, sizler kabirlerinizde Mesîh Deccâl (yüzünden çekilecek) imtihanlara benzer yâhud [93] ona yakin bir imtihan geçireceksiniz. Kabirde her birinize gelinecek de: Bu adam hakkindaki ilmin nedir? denilecek. Mü'min yâhud mûkin olan kimse -bu sekki Hisâm söyledi-: O, Muhammed'dir, o Allah'in Rasûlü'dür. Bize beyyineler ile hidâyet getirdi. Biz de O'na îmân ettik, da'vetine icabet ettik, izine uyduk ve O'nu tamâmiyle tasdik eyledik, diyecek. Bu cevâb üzerine o kimseye: Yat da iyice uyu. Biz senin O zâta inanmakta oldugunu kat'iy-yetle bilmekteyiz, denilecek. Amma münafik yâhud sübheci olan kimseye gelince -yine Hisâm terdîdli söyledi- ona da: Senin bu adam hakkindaki bilgin nedir? denilecek. O da: Ben bilmiyorum, insanlarin bir sey söylediklerini isittim, ben de söyledim, diyecektir."
Hisâm söyle dedi: Yemîn olsun Munzir kizi Fâtima bunlari bana söylemis, ben de aynen ezberlemisimdir. Su kadar ki, Fâtima'nin kat'î söylemedigi seyleri ezberlemedim.

46-.....Bize Ebû Âsim, Cerîr ibn Hâzim'dan tahdîs etti. O söyle demistir: Ben el-Hasen el-Basrî'den isittim, söyle diyordu: Bize Amr ibnu Taglib (R) söyle tahdîs etti: (Bir defa) Rasûlullah'a -Bahreyn'den-birçok mal yâhud bir çok esîr getirilmisti. Onu taksîm etti de bâzi kimselere atiyye verdi, bâzi kimselere atiyye vermedi. Sonra atiyye vermedigi kimselerin gücenip sikâyet ettikleri haberi kendisine ulasti. Bunun üzerine (hitâb etmek için) Allah'a hamd, sonra sena etti, ondan sonra da "Amma ba'du" diyerek söyle buyurdu: "Vallahi ben atiyye vermedigim kimseyi, atiyye verdigim kimseden ziyâde sevip dururken, yine birine atiyye verir (sevdigime) atiyye vermedigim olur. Lâkin su kadar var ki, ben bir takim kimselere, kalblerinde sabirsizlik ve hirs gördügüm için mal veririm [94] Bâzi kimseleri de Allah Taâlâ'mn, kalblerinde yarattigi zenginlik ve hayra havale ederim (mal vermem). Amr ibn Taglib de bu sonuncular arasindadir" [95].
Râvî Amr ibn Taglib: Vallahi Rasûlullah'in bu kelâmina bedel kirmizi develere mâlik olmayi gönlüm istemez, demistir. Bu hadîsi rivayet etmekte, Yûnus ibn Ubeydillah ibn Dînâr el-Abdî, ona mutâ-baat etmistir [96].

47-.....Bize Leys, Ukayl'den; o da Ibn Sihâb'dan tahdîs etti.
Ibn Sihâb söyle demistir: Bana Urve haber verdi; ona da Âise (R) söyle haber vermistir: Rasûlullah (S) bir gece hücreden disariya çikti, mes-cidde namaz kildi. Bir takim insanlar da onun namazina uyup na-. mâz kildilar. Sabaha girince insanlar bunu kendi aralarinda I konustular. Bundan dolayi müteâkib gece daha çok insan toplandi T ve yine Peygamber ile birlikte gece namazi kildilar. Sabah olunca in-v sanlar yine konustular. Üçüncü gece mescid ahâlîsi haylî çok oldu. t Rasûlullah

yine çikti, insanlar da O'nun namazina uyarak namaz kil-a dilar. Dördüncü gece oldugu zaman mescid, ahâlîyi almaktan âciz r oldu (Peygamber onlarin yanlarina gitmedi). Nihayet sabah namazi-ni kildirmak için çikti. Sabah namazini kildirinca, insanlara yönelip sehâdet kelimelerini söyledi.'Sonra'Mmmâ ba'du"dedi ve:"Su muhakkak ki dün geceki durumunuz bana gizli olmadi. Lâkin ben, gece namazi üzerinize farz olunur da sonra ondan âciz olursunuz diye endîse ettim" buyurdu.

Yûnus ibn Yezîd el-Eylî, bu hadîsi rivayet etmekte Ukayl'e mutabaat etmistir [97]

48- Bize Ebu'l-Yemân tahdîs edip söyle dedi: Bize Suayb, Zuh-rî'den haber verdi; o söyle demistir: Bana Urve, Ebû Humeyd es-Sâidî'den haber verdi: Ebû Humeyd, ona söyle haber vermistir: Ra-sûlullah (S) bir gün ögle ile aksam arasinda bir namaz ardindan hutbeye kalkip tesehhüd etti, Allah Taâlâ'ya hamd ve sena eyledi. Ondan sonra da "Amma ba'du" dedi.
Bu hadîsi Hisâm'dan; o da babasindan; o da Ebû Humeyd'den; o da Peygamber (S) "Amma ba'du" dedi, diye rivayet etmekte Ebû Muâviye ile Ebû Usâme, Zuhrî'ye mutâbaat etmislerdir. Muhammed ibn el-Adenî ise Zuhrî'ye, Sufyân ibn Uyeyne'den sâdece "Amma ba'du" lâfzinda mutâbaat etmistir, hadîsin tamâminda degil "[98]

49-.....Zuhrî söyle demistir: Bana Alî ibn Hüseyin (94) haber verdi. Misver ibn Mahrame (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) ayaga kalkti, ben ondan isittim ki, sehâdet kelimelerini söyledigi zaman "Amma ba'du" diyordu.

Zubeydî Zuhrî'den rivayet etmekte ona mutâbaat etti [99]

50-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Peygamber (S) bir gün omuzu üzerindeki büyük bir ridâya sarinip bürünmüs olarak ve basini da boz bir sarik ile baglamis oldugu hâlde minbere çikti. Bu (hi-tâb etmek için minbere) son oturmasi oldu. Allah'a hamd ve sena etti. Sonra: "Ey insanlar! Yakinima gelin" buyurdu. Sahâbîler O'na dogru toplandilar. Ondan sonra Rasûlullah "Amma ba'du" diyerek söyle buyurdu: "Iyi biliniz ki, bu Ensâr cemâati (günden güne) azalacaklar, baska kimseler ise çogalacaklardir. Binâenaleyh Muham-med Ümmeti 'nden her kim herhangi bir sey üzerine vilâyet sahibi olup da bir kimseye zarar vermeye veya menfâat eristirmeye muktedir olacak olursa, Ensâr'dan iyilik edenlerin iyiligini kabul, kötülük edenlerin seyyiesinden vazgeçip affetsin" [100]

29- Cumua Günü Iki Hutbe Arasinda Oturmak Babi

51-.....Ibnu Umer (R) söyle demistir: Peygamber (S) iki hutbe yapar, aralarinda oturur idi [101]

30- Cumua Günü Hutbeye Kulak Tutup Isitmek Babi [102]

52-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Peygamber (S) söyle buyurdu: "Cumua günü oldugu zaman

mescidin kapisi yaninda melekler durur, gelenleri Öncelik sirasiyle yazarlar. Erken gelenin meseli bir deve kurbân eden kimse gibidir. Ondan sonraki bir sigir kurbân eden gibi; ondan sonra bir koç kurbân eden gibi; ondan sonraki bir tavuk sadaka eden; sonra bir yumurta sadaka eden gibidir. Imâm hutbeye çikinca melekler sahîfelerini dürüp zikri dinlerler" [103].

31- Bab: Imam, Hutbe Yaparken Içeriye Gelen Bir Kimse Gördügünde Ona Iki Rek'at Namaz Kilinmasi Emreder

53-.....Câbir ibn Abdillah (R) söyle demistir: Peygamber (S) cumua günü insanlara hutbe yaparken bir kimse geldi. Hemen Peygamber: "Yâfulân, sen namaz kildin mi?" diye sordu. O zât: Ha- yir, dedi. Peygamber: "(Öyleyse) kalk da iki rek'at namaz kil" buyurdu [104]

32- Imam Hutbe Yaparken Gelen Kimse Iki Hafif Rek'at Namaz Kilar Babi

54-.....Câbir (R) söyle demistir: Peygamber (S) cumua günü hutbe yaparken bir kimse girdi. Peygamber ona: "Namaz kildin mi?" diye sordu. O: ±iayir, dedi. Peygamber: "(Öyleyse) iki rek'at namaz kil" buyurdu [105].

33- Hutbe Esnasinda Elleri Kaldirmak Babi

55-.....Enes (R) söyle demistir: Peygamber (S) cumua günü hutbe yapmakta iken bir zât ayaga kalkti da: Yâ Rasûlallah! At sürüleri helak oldu, davar sürülen helak oldu. Allah'a, bize yagmur vermesini duâ ediver! dedi. Bunun üzerine Rasûlullah iki elini uzatti ve duâ etti [106].

34- Cumua Günü Hutbe Esnasinda Yagmur Duasi Babi

56-.....Enes ibn Mâlik (R) söyle demistir: Peygamber (S) zamaninda insanlara bir kitlik isabet etti. Bir cumua günü Peygamber hutbe yaparken bir bedevi Arab ayaga kalkti da: Yâ Rasûlallah, mallar helak oldu, çoluk çocuk da aç kaldi; bizim için Allah'a duâ ediver, dedi. Rasûlullah iki elini kaldirdi ki, biz o sirada gökyüzünde hiçbir bulut parçasi görmüyorduk. Nefsim elinde olan Allah'a yemîn olsun, bulutlar daglar misâli gökyüzünü kaplamadikça Rasûlullah ellerini indirmedi ve minberinden de inmedi. Nihayet yagmur tanelerinin O'-nun sakali üzerinde yuvarlandigini gördüm [107]. O günümüz, ertesi günü, daha ertesi günü ve ondan sonra gelen gün; tâ öteki cumuaya kadar hep üzerimize yagmur yagip durdu. Ertesi cumua yine o bede-vî (Enes'in dedigine göre) yâhud bir baskasi ayaga kalkti da: Yâ Rasûlallah, binalar yikildi, mallar boguldu. Bizim için Allah'a duâ et, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah yine iki elini kaldirdi da: "Allâhum-me havâleynâ velâ aleynâ = Yâ Allah, etrafimiza (yagdir), üzerimize degil" diye dua etti [108]. Bunu söylerken de eliyle hangi cihetteki buluta isaret ediyor idiyse, orasi açildi ve Medîne (üstü açik) bir alan gibi oldu. Kanat

Vâdîsi bir ay mütemadiyen akti ve herhangi cihetten kim geldi ise bol bol yagmur yagdigini söyledi [109]
.

35- Cumua Günü Imam Hutbe Yaparken Susmak ve O Sirada Yanindaki Arkadasina "Sus" Diyen Kimse de Lagv Yapmistir Babi

Ve Selmân, Peygamber'den: Imâm konustugu zaman (herkes) susar (buyurdu), dedi [110].

57-.....BanaSaîdibnu'l-Müseyyeb haber verdi ki, onadaEbû Hureyre (R) söyle haber vermistir: Rasûlullah (S): "Cumuagünü imâm hutbe yaparken sen (yanindaki) arkadasina 'Sus (dinle)' desen, yine lâgv etmis olursun" buyurdu [111].

36- Cumua Günü Kendisinde Duanin Kabul Edilecegi Saat Babi[112]

58-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) cumua gününü zikretti de: "Onda bir saat vardir ki, müslümân olan hiç bir kul kalkip namaz kilarken o saate rastlayip da Yüce Allah'tan bir sey istemeyedursun, ille O, bunu kendisine venV'buyurdu ve o saatin kisa oldugunu anlatmak için eli ile isaret etti [113].
113

37- Bab: Cumua Namazinda (Bazi) Insanlar Imamin Meclisinden Çikip Gittikleri Zaman, Imamin ve Kalip Cemaatte Hazir Bulunanlarin Namazi Caizdir [114]

59-.....Bize Câbir ibn Abdillah (R) tahdîs edip söyle dedi: Biz Peygamber (S) ile birlikte (cumua) namazi kilacagimiz sirada (Sâm tarafindan) yiyecek yüklü bir kervan geliverdi. Insanlar o kaafileye dogru yönelip gittiler. Nihayet Peygamber'in beraberinde on iki kisiden baska kalmadi [115]. Onun üzerine iste su âyet nazil oldu: "Onlar bir ticâret yâhud bir oyun, bir eglence gördükleri zaman ona yönelip dagildilar da, seni ayakta biraktilar. De ki: Allah'in yanindaki, eglenceden de, ticâretten de hayirlidir ve Allah rizik verenlerin en hayirltSldir" (el-Cumua: II) [116].

38- Cumuadan Sonra ve Önce Kilinan Namaz Babi [117]

60-.....Bize Mâlik, Nâfi'den; o da Abdullah ibn Umer (R)'den haber verdi (o, söyle demistir): Rasûlullah (S) ögle namazindan evvel iki ve ondan sonra yine iki, aksam namazindan sonra da kendi evinde iki rek'at namaz kilardi. Yatsi namazindan sonra (yine evinde) iki rek'at kilardi. Cumua namazindan sonra ise (mescidden kendi evine) dönmedikçe namaz kilmazdi. Lâkin evine [118]

dönünce iki rek'at kilardi .

39- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Artik o namaz kilininca yeryüzüne dagdin, Allah'in /adlindan arayin... " (ei-cumua: 10) [119]

61-.....Sehl ibnu Sa'd (R) söyle demistir: Içimizde bir kadin vardi. Su arklari kenarindaki tarlasinda pazi bitkisi yetistirirdi. Her cumua günü olunca pazilarin köklerini söker, bir tencereye kor, sonra ögüttügü bir avuç arpayi içine atardi ki, o kökler etli kemik manzarasini alirdi. Bizler cumua namazindan çikinca o kadina ugrar, selâm verirdik. O da bu yemegi bizlere yaklastirir, biz de onu kasiklardik. Ve biz, kadinin o yemegi için cumuanin çabuk gelmesini temenni eder dururduk [120].

62-.....Bize Ibnu Ebî Hazim, babasindan; o da Sem"den (yukarida geçen) bu hadîsi tahdîs etti. Ebû Hâzim'in oglu Abdulazîz burada sunu ziyâde etmistir: Biz (Peygamber zamaninda) cumuayi kilmadan ne gündüz uykusuna yatar ve ne de kusluk yemegi yerdik, dedi [121].

40- Gündüz Istirahati Cumua Namazindan Sonradir Babi

63-.....Bize Ebû Ishâk el-Fezârî, Humeyd'den tahdîs etti. O söyle demistir: Ben Enes (R)'ten isittim: Bizler cumuaya erken davranir, namazdan sonra da gündüz istirâhati yapardik, diyordu [122].

64-.....Sehl (R): Bizler Peygamber (S) ile birlikte cumua namazini kilardik; kaylûle yânî gündüz istirâhati ondan sonra olurdu, dedi [123].
Hatime: Bu Cumua Kitabi 79 hadîs ihtiva etti. Bunlardan 64 tanesi mevsûldür. Muallak ve mutâbaalar ise 15 tanedir. Bunlardan Cumua'da ve daha önce de mükerrer olanlari 36'dir. Hâlis olani yâni tekrarsiz olani 43 hadîstir; bunlarin hepsi de mevsûldür... (Ibn Hacer).

---

[1] Buhârî, Cumua'nin farziyyetini bu âyetle isbât etti. Cumua, en meshur lügate göre, cîm'in ötüresi ve mîm'in ötüre veya sükûnu ile okunur. Simdi persembe ile cumartesi dedigimiz günlerin arasindaki günün ismi, ayni zamanda o gün hutbeden sonra kilinmasi farz olan iki rek'at namazin ismidir. Esâsi, cem'Iyet ve cemâat gibi toplanma ve dernek ma'nâsiyle alâkali olan. cumua, bizim bu ad ile bildigimiz ma'lüm günün ismidir ve müslümânlann hafta bayramidir.

[2] Kitâb ehline nazaran âhirûn, yâni en sonra gelenler olmamiz, zaman bakirnin-dan sonradan gelisimizdendir; Peygamberlere âid ümmetlerin dünyâya en son gelmis olaniyiz. Sâbikûn olmamiz ise hidâyet ve .menzile yüksekligi bakimindan, eski ümmetlerin önüne geçmemiz ve bunun semeresi olarak kiyamet gününde her ümmetten evvel hasr olunacagimiz gibi, en evvel hesabi görülmek ve cennete girmek hususlarinda da he> ümmetin önüne geçmek, Muhammed Ümmeti'-ne nasîb olacaktir. Nitekim Müslim'deki Ebû Hureyre Ile Huzeyfe rivayetinde Biz hem dünyâ ahâlîsinin en sona kalanlariyiz, hem de kiyamet gününde en basa geçip bütün mahlûkaattan evvel lehlerine hüküm verJlecek (yâhud: aralarindaki da'-vâlar ayrilacak) olanlariz" buyurulmustur (Cumua, 6. bâb, 22-857).
Bir bakima göre, pazardan hattâ cumartesinden evvel gelen günün -ki cumuadir- faziletini elde ettigimiz için sabiklar sayiliriz.

[3] Bu ihtilâfa Kur'ân'da da kisaca isaret edilmektedir. "Cumartesi ta'tîli ancak onda ihtilâfa düsenlere (farz) edi7tf/"(en-NahI:l27). Allah Taâlâ'nin ta'zîmini ve toplu olarak Ibâdet edilmeye tahsisini farz kildigi gün, ayni ile cumua mi idi, yoksa herhangi bir toplanma günü farz edilip de o günün ' ta'ymi eski ümmetlerin ictihâdlanna birakilmis ve ictihâd hatâsi olarak baska bir gün mü seçilmisti? Her iki ihtimâl de vâriddir

[4] Hidâyetin burada iki vechi vardir: Ya Hakk Taâlâ'nin gün seçmeyi içtihadimiza birakmayip cumuayi tahsis buyurmasi suretiyle hidâyet, yâhud gün ta'yîni, geçmis ümmetler gibi bizim de içtihadimiza havale edilmis iken, içtihadimizda isabet edip, Allah rizâsina muvafik olan günü seçmekle mazhar oldugumuz hidâyet. Medine'de ilk

cumua namazi hakkinda rivayet edilen Es'ad ibn Zurâre kissasi ikinci ma'nâyi kuvvetlendiriyorsa da, Ebû Hureyre Ile Huzeyfe'nIn yukarida ri-
. vâyet ettikleri hadisin devami, ilk ma'nâyi te'yîd etmektedir: "Allah Taâlâ biz-den evvel gelenlere cumuayi tutmak yolunu göstermedi. Yahûdîler'in husûsî günü cumartesi, Hristiyanlar'in husûsî günü pazar oldu. Derken bizi dünyâya getirdi ve cumua günü yolunu bize gösterdi. Ve cumua, cumartesi, pazar günlerini ibâdet günü kilmis oldu". "Allah bizleri o güne hidâyet eyledi"; bu kelâmin tevcihi hususunda sarihler dediklerini demislerdir. Tevrat'ta sahîh olan bilgiye nazaran bende su görüs vardir: Cumartesi bizatihi Yahûdîler'e farz kilinmisti. Yanildiklarini is'âr eden o sözün ma'nâsi, kitâb ehli kendi günlerini hürmetli kilmalarinda yânî Yahûdîler cumartesiyi seçmekte, Hristiyanlar pazari seçmekte hatâ ettiler demek degil, fakat onun ma'nâsi sudur: Allah, kullarina her bir hafta içinde kendisine ibâdet edilmek için konulmus bir gün olmasini kararlastirdi, tste bu gün mücmel idi, ta'yîn edilmemisti. Bu günün ta'yîn edilmesi, Allah'in inâyetiyle onlarin istidadi ilimlerine ve tabiî isti'dâdlanna birakilmisti. Yahûdî-ler'de, Allah'in mahlûkaatini bu günde yaratmaya basladigina ilimleri bulunup, bu Ilim avâmm ve havâsslannin kalblerine sirayet ederek, cumartesiyi ta'zime âdet edinmis ve buna alismis olduklarindan bu mücmellik onlar hakkinda cu-martesi'de taayyün etti ve bu gün, onlara farz kilindi. Hristiyanlar hakkindaki beyân da böyledir. Muhammed Ümmeti ise, Allah'in kullarini bos biraktigi zaman olan cumua günü hususundaki ta'yînine hidâyet buldu. Böylece onlar Yahudi ve Nasârâ'nin ulasamadiklari bir fazilete nail oldular. Yahudi ve Nasârâ'nin kendi günlerinden dolayi kinanmis olmalari, her ne kadar hayiz, kadinin kendi isi ve kesbi altina girmeyip, tabiî istidadindan nes'et eden bir hâl ise de, kadinin yine de hayzi sebebiyle dîn eksikligi ile levm edilmesi gibidir. Iste bu tahkîk iledir ki, hadîs, Tevrat'ta da sabit olan duruma uygun düsmüstür. Iyi düsün!(Sâh ^ Veliyyullah, Se'rhu Terâcim... s. 79-80).

Cumua âyeti, cumuanin farziyyetinde nass oldugu gibi, bu ve benzeri hadîsler de nasstir.

[5] Bu baslikta üç kisim vardir: Birincisi cumua günü yikanmanin fazîleti; ikincisi çocugun cumuada hâzir bulunmasi; üçüncüsü kadinin cumuada hâzir bulunmasidir. Sonra Buhârî, birinci kismin hükmünü zikretmekle yetindi ki, o da yikanmanin faziletidir. Çünkü bunun ma'nâsi yikanmaga ragbet ettirmektir; bu hükümde deliller ittifak etmistir. Son iki kisimda hükmü kesin söylemedi de soru tarzinda zikretti. Çocuk ve kadin hakkindaki ihtimâli gelecek hadîslerle bertaraf edecektir.

[6] Bu emir, bu yikanmanin cumua namazina hass bir yikanma oldugunu gösterir. Müslim'de "Izâerâdeahaduhum..." (el-Cumua, I-"844") denilmis olmasi, bu hükmü daha sarîh olarak anlatir.

[7] Bu hadîste haber verilmis olan Peygamber'in israrli-yikanma emri, vucûb için olmadigi anlasiliyor. Zîrâ bu emrin vucûb için oldugu gerek Umer, gerek Usmân, gerekse mescidde hâzir olan diger sahâbîlerce ma'lûm olaydi, Umer ten-bîh ile yetinmez de: "Hemen dön, yikan" der idi. Usmân'in ise o gün cumua yikanmasi için evine döndügüne dâir hiçbir tarîkten rivayet yoktur.

[8] Buradaki vâcib sözünü fakîhlerin çogu tergîb ve te'kîde hamletmislerdir

[9] "Vâcibdir" sözü, "vâcib gibidir" ma'nâsina da gelebilir.

Imâm Mâlik, vücûba delâlet eden hadîslerin zahirine bakarak, cumua yikanmasinin vâcib olduguna kaail olmustur. Fakîhlerin çogu ise, vucûba kaail olmayip, vucüb lâfzini burada tergîbe ve emri vâcib imiscesine te'kîde hamletmislerdir. Zîrâ bu hadîste -vâcib olmadigi üzerinde ittifak edilmis olan- misvak tutunmak ile güzel koku sürünmek, yikanmak üzerine atf edilmistir. Ma'tûf ile ma'tûfun aleyh'in ise hükmü birdir. Ikisi vâcib olmayinca gusül de vâcib degil demektir...

Hulâsa bu hadîste emredilen yikanma, misvaklanma ve hos koku sürünme; bunlarin üçü de cemâate bedenin çirkin kokusuyle ezâ vermemek hikmetine binâen olup, gusül, diger ikisinden daha müstehâb emirdir.

[10] Bu izahtan murâd, Su'be'nin bu hadîsi Ebû Bekr ibnu'l-Münkedir'den rivayet etmekte yalniz kalmadigini göstermektir (Ibn Hacer).

[11] Cünüblük yikanmasi ile yikanmak, keyfiyeti o yikanmaga benzeyen yikanmak ma'nâsinadir, yoksa cünüb kimseye vâcib olmus gusül gibi hükümde, yânî vu-cûbda, ona benzeyen demek degildir.

Maamafih bâzilari vechi sebehi hükümde bulup, musallînin halâl ve haramda gözü kalmaksizin rahat ve nefs sükûnu ile cumuaya gidebilmesi için, cinsî münâsebetten sonraki yikanma kasdediidigini söylemislerdir.

[12] "Ilk saatte" kaydi, Muvatta'daki rivayette sabittir. Bu, cumua namazina erken davranma saatlerinin baslangicini ifâde eder.

[13] Müslim'deki rivayet de söyledir: "Cumua günü olunca mescid kapilarinin her birinde bir takim melekler, girenleri sirasiyle yazarlar; imâm minbere çikip oturunca fazilet derecelerini tesbtte mahsûs olan sahîfeleri yânî defterleri dürüp hutbeyi dinlemege gelirler... " (el-Cumua, 7. bâb, 24-"850").

Cumuaya erken davranmak, cemâatin zimmetine terettüb eden bir vazîfe-dir. Imâmin ise Peygamber ile Râsid Halîfeler'e uyarak hutbe vaktine kadar gecikmesi sünnettir.

[14] Bu hadîs, 3 rakamiyle daha mufassal olarak geçti. Hadîsin geçen bâb basligina uygunluk vechi, Umer'in, erken davranmaktan alikonulmasi sebebiyle sahâbî-ler ve büyük tabiîlerin huzurunda, Usmân'in büyüklügüne ragmen, ona karsi çikismasidir. Erken davranmanin fazileti olmayaydt Umer, Usmân'a karsi bu çikismayi yapmazdi. Cumuaya erken davranmakta fazîlet sabit olunca, cumua için fazîlet sabit olur (Kastallânî).

[15] öteki cumuadan maksad, kilinan cumuadan sonraki cumua da olabilir, evvel-: kisi de olabilir.

Hulâsa va'd edilen magfiretin elde edilmesine medar olacak müstehâblarin mühim bir kismi metinde sayilmis oluyor. Hadîsin zahiri, bahis konusu olan günâh silinmesinin ancak bu islerin cem'i ile hâsil olacagini gösteriyor.

[16] Cumua günü cünüb olanin yikanmasi vâcib oldugu gibi, cünüb olmayanin da yikanmasi sünnettir.

Hadîs metninde bas yikamak yikanmakta dâhil iken igtisâl { = yikanmak) üzerine atfedilerek zikredilmesi, hâssin âmm üzerine atfi nev'inden bir te'kîd-dir. Guslün sanina ihtimam edip, meselâ saç örgülerini çözmege hacet yok vehmine düsmeyip, tastamam bir gusl edilmesi emrediliyor. Yâhud igtisâl, nia'lûm olan gusle, bas yikamak da, basi iyice temizleme ve saçlari tarayip yaglamak suretiyle daginikligini gidermeye hamledilmistir.

[17] "Zekerû= Söylediler" fiilindeki fail ile Ebû Hureyre'nin kasdedilmis olmasi muhtemildir." Çünkü Ibn Huzeyme, îbn Hibbân ve Tahâvî, Amr ibn Dînâr tarikinden; o da Tâvüs'tan; o da Ebû Hureyre'den bunun benzerini rivayet etmislerdir.

[18] Yânî bu güzel koku yâhud yag sürmek isinin Peygamber'in sözünden oldugunu veya bunlarin mendûb oldugunu bilmiyorum.

[19] "Hulletun siyerâu" tâbirindeki hülle, izâr ve ridâ'dan meydana gelen takim elbise demektir. "Siyerâ" kelimesi hakkinda: '*Bir nevi' alaca kumastir ki yol yol san kalemli ve çubuklu olur, ve nescinde bol bol ipek karisik bulunur" denilmistir (Kaamûs Tercemesi).

Bol ipekli oldugu için Peygamber nehyetmistir. Binâenaleyh ipegi az olan kumasin kullanilmasi caiz oluyor. Kumastaki ipegin azhgi-çoklugunda Hanefî-ler kumasin argaciyle erisini; SâfiîSer agirligini mikyas almislardir. Hanefîler'e göre bir kumasin erisi ibrisim, argaci, pamuk, keten, yün... olursa, ondan yapilan elbiseyi giymekte be's yoktur.

[20] Utârid ibn Hâcib, Benû Temîni reislerinden "Zû'l-Kavs= Kavs sahibi" laka-biyle taninmis bir zâttir. Benû Temîm tarafindan Peygamber'in huzuruna gönderilen yetmis seksen kisilik bir hey'etin basinda bulunanlardan biri idi. O hey'et, el-Hucurât Sûresi'nin bas kisimlarinin nazil olmasina sebeb olmustu.

Hadîsden, mescid kapilarinda alis verisin cevazi da çikarilir. Yine bu ha-dîsden giymesi caiz olmayan seyi temellük ve baskasina hediye etmek caiz oldugu ma'nâsi da çikar. Zîrâ sahibi giymese bile kadinlara giydirmek gibi baska suretle faydalanilabilir.

[21]
Bu zât, Umer'in yâhud kardesi Zeyd'in ana baba bir kardesi, bir kavle göre de Umer'in süt biraderi Usmân es-Sulemî'dir. Bu hadisin baska tarikten gelen Bu-hârî rivayetinde "Islâm'a girmezden evvel" denildiginden, daha sonra Islâm'a girdigi anlasilir.
Umer'in bu fiilinden kâfir olan akrabayi bile gözetmek güzel görülüp, kâfire hediye vermenin caiz oldugu istidlal olunmustur.

[22]
Parantez içindeki ifâdelerle, Ebû Saîd hadîsinin yeri gösterilmis ve böylece bâb basligindaki bu hadîsin muallak olmadigi isbâtlanmistir.

[23]
Buhârî bu hadîsi Kitâbu's-Savm'da Ebû Hureyre'den, lâkin Her abdest aldikça kendilerine misvaklanmayi emrederdim" Iâf-ziyle rivayet etmistir. Hadîsin son fikrasi, bazilarinca misvak kullanmanin farz olmayip mendûb olduguna delildir.

[24]
Dis ve agiz temizligi hakkindaki emirlerin çoklugu bu isi tergîb ve tesvîk içindir. Cumua ile kuvvetli münâsebeti de vardir. Zîrâ bundan evvelki hadîste farzlar ve nafilelerin hepsinde misvak kullanmaya tesvîk vardir; bu namazlarin içinde misvak kullanmaya en çok ihtiyâç gösteren cumua namazidir. Çünkü cumua namazinda cemâat büyük olur; böyle cemâate eza vermemek için yikanmak nasil müstehâb ise, yikanmakla giderilemeyecek çirkin kokulari agizdan gidermek de öylece müstehâbdir.

[25]
Geceleyin bâtini temizlemek için misvak kullanmak mesru olunca, cumua için içi ve disi temizleyip güzellestirmek hususunda misvak kullanmak daha lâyik ve daha lüzumludur.
26 Yânî bu bâb, baskasinin misvakiyle misvaklanan kimseyi beyân hakkindadir. Buhârî, bu babin hadîsi ile bu isin cevazina isaret eder gibidir. ÇünküRasûlul-lah, Abdurrahmân'in misvakiyle misvaklanmistir

[26]
Hadîs metnindeki bu kelimede üç rivayet vardir: Biri, kaaf ve noktasiz sad ile olan rivayettir ki, bu ekseriyetin rivayetidir; bunun ma'nâsi, tercemede verdigimiz kirip, oradan ayirmak'tir. Ikinci rivayet fâ ve noktasiz sâd ile fasm'dan olup, bunun ma'nâsi, kirilan yeri ayirmaksizin kirmaktir. Üçüncü rivayet kaaf ve noktali dâd iledir ki, bu Kerîme, Müstemlî, Hamavî rivayetidir. Bunun ma'nâsi dislerin kenârlanyle birseyi çigneyip yemektir.

[27]
Buhârîbunu Cenâiz, Fadâil, Hums, Magâzî, Peygamber'inHastaligi ve Âise'-nin Fadli bölümlerinde tahrîc etmistir. Vak'amn Peygamber'in hastaliginda cereyan ettigi açikça anlasilmaktadir

[28]
Peygamber (S), sabah namazinin birinci rek'atmda EHf Lâm Mîm Tenzîlû Sûresi'ni, ikinci rek'atmda da öteki sûreyi okur idi. Bu iki sûrenin cumua günleri sabah namazinda okunmalarinin hikmeti, belki bunlarda Âdem Peygamber'in yaratilisi ile kiyamet hâllerinin bulunmasidir, denilmistir. Bir hadîs meali:

[29]
Buhârî bu baslik ile bu konuda fakîhler arasindaki görüs ayriliklarina, yânî köylerde ve sehirlerde cumua kilinip kilmmiyacagi hususundaki ihtilâflara isaret etmis ve bâb altinda rivayet ettigi hadîslerle de köylerde cumua kilinmasini tecviz eden fakîhlerin mezhebini kuvvetlendirmistir.

[30]
Abdu'1-Kays, îslâm'a ilk giren Bahreyn kabîlelerindendir. Cuvâsâ da -belki sonradan sehir hâlinde büyüyen- Bahreyn köylerinden biridir. Peygamber zamaninda vahiy nazil olup dururken, hiç kimsenin kendi re'yi ile bir dînî isi takrir veya ref edemiyecegi bilindigine göçe, bu hadîs köylerde de cumua kilinabilecegine kuvvetli bir delîl oluyor. Buhârî bu hadîsi bu maksadla sevkeylemis görünüyor.

[31]
Buhârî bu hadîsi iki tarîkten rivayet ediyor ve böylece ikinci tarîkteki kiymetli ziyâdeyi de vererek, sevkettigi delili daha da kuvvetlendiriyor.
Vâdî'1-Kurâ, Sam cihetinden olmak üzere Medine'ye yakin bir yerdir. Eyle ise, Kizildeniz'in kuzeyinde, Süveys Körfezi'nin mukaabili olan sahilde bulunan bir belde imis; bugün harâbdir. Adi geçen Ruzeyk ibn Hukeym, iste bu Ey-le'nin Umer ibn Abdilazîz tarafindan ta'yîn edilen âmili imis, ve Zuhrî'ye mektubu yazdigi vakit, vilâyet dâhilinde kendi arazîsinin basinda da çalisiyormus.

[32]
Ferdî ve içtimaî rahat ve huzuru kâfi! muazzam bir düstûr oldugu bedîhî olan bu hadîs ile bundan önceki Ibn Abbâs hadîsi, sehirlerde oldugu gibi, köylerde de cumua namazinin kilinacagi görüsünün delilidirler. Ibn Umer hadîsinin ikinci tarîkindeki ziyâdeye göre, Ruzeyk ibn Hukeym, âmil bulundugu yerde cumua-yi ikaame etmesi caiz olup olmadigini Zuhrî'den sormus, o da sayet ikaame etmezse bu hadîsin hükmünce sorumlu olacagim îmâ etmis oluyor.
Bu iki hadîs ile benzerleri olan diger cumua hadîsleri, müetehidler arasinda cumua hakkinda üç mühim mes'elenin münâkasa edilmesine sebeb olmustur: 1. Cumua nerelerde kilinabilir? 2. Cumua namazi kaç kisi ile kilinabilir? 3. Cumua namazini kildirmak için devlet izni sart midir, degil midir? Bu konularda mezheb imamlarinin çesitli ve birbirinden farkli görüsleri ve ileri sürdükleri de-lîller vardir. Bunlar genis serhlerden ve fikih kitâbla'rindan okunabilir. Kisaca ifâde edilirse, Imâm Mâlik'e göre, mescidi ve çarsisi olan her karyede (sehre de lûgaten karye denilir) cumua namazi kilmak vâcibdir. Mikdâri az oisun, çok olsun çadirlarda oturanlara -müsâfir hükmünde olduklari Için- cumua farz degildir.
Imâm Safiî ile Ahmed'e göre (ister köy, ister sehir olsun) hangi karyede hür, balig olarak mukîm kirk erkek bulunursa, üzerlerine cumua vâcib olur.
Ebû Hanîfe'ye göre ise, cumua yalniz kalabalik, yâni cem'iyyetli sehrin Içinde yâhud sehir hârici olan namazgahinda kilinmak sahih olup, köylerde caiz degildir.. Ebû Hanîfe'ye göre devletin izni olmadikça cumua namazi sahih olmaz..

[33]
Hadîse göre râî ve mer'î, yânî güden ve güdülen olmadik hiçbir mükellef yoktur. Herkes bir bakima güden ve baska bir bakima güdülendir. Cemiyetin her ferdi baskasinin ya zâtina, ya malina, gözetip riâyet edicidir. Karsisinda mer'î denilecek kimse olmasa bile yine kendi vücûdu ve organlarinin, kuvvetleri ve duygularinin güdücüsüdür. Bunlari güzel muhafaza ile, Allah'in rizâsina muhalif islerde kullanmamakla mükelleftir ve o vazifesini güzelce yerine getirip getirmemek yüzünden sorumludur.

[34]
"Digerleri" sözünden maksad, cumua ile mükellef olmayan yolcular, köleler, mahbûslar, hastalar, körler, yatalaklar... dir.

[35]
Ibn Umer'in bu hadîsini Beyhakî sahîh bir isnâd ile mevsûlen rivayet etmistir. Bu hadîs, müteâkib liadîslerdeki mutlakligi takyîd etmektedir.

[36]
Bu hadîs de yikanmayi, cumuaya gitmekle takyîd edip, gitmeyenlerin bununla mükellef olmadiklarini gösterir.

[37]
Bu Ebû Saîd hadîsi de yikanma vucûbunu balig olanlara kasr edip, balig olmayan çocuklar hâriç birakiyor.
"Âlimler cumua günü yikanmasinin gün için mi, yoksa namaz için mi oldugu hususunda görüs ayriliklarina düsmüslerdir. Bu ihtilâf üzerine bir çok fer'î mes'eleler ortaya çikar. Nitekim bunlar fikih kitâblannda görülür. Hadîsler ise bu mes'eledeki her iki ihtimâle de nazirdir. Çünkü bâbda, Ibn Umer'in ta'lîki ile birinci hadîs, yikanmanin namaz için oldugu hususunda sarîhtir. Diger hadîsler ise, bu yikanmanin gün için oldugunda zahirdirler. Safiî de buna kaail olmustur. Yikanmanin sünnetligi günden dolayidir, lâkin bu bâbda gelen hadîslerin hepsiyle amel etmek Için, yikanmayi namaza yakin yapmak ve araya hades girmeden bununla namaz kilmak gerekir" (Sâh Veliyyullah).

[38]
Hadîsin bu kismi küçük lâfiz farkiyle Cumua Kitâbi'nm basinda geçmisti.

[39] "Bedenini yikamak" buyurulmus iken, bedenin bir parçasindan ibaret olan basin da ayrica zikredilmesi, sânina ehemmiyet içindir. Zîrâ o târihlerde bas yaglamak ve basa hatmi ve diger seyler sürmek âdet idi; onun için yikanirken evvelâ bastaki bu yaglan ve diger seyleri gidermek gerekir.

[40] Bu hadîsten gündüzün namaza ve binâenaleyh cumua namazina izin vermeyin ma'nâsi da çikarilip, kadinlar curnuada hazir bulunmayacaklarindan, cumua yikanmasi da üzerlerine vâcib olmamis olur denilmisse de, bu, mefhûmu muhaliftir. Muvafik mefhûm ise kadinlara geceleyin mescide çikmalari için izin verilince, gündüzleyin çikmalarina izin verilmek daha lâyiktir. Çünkü gece tehlike düsünülecek bir zamandir. Binâenaleyh kadinlar vâcib olmayarak, cumuaya da çikabilirler (özetle Kastallânî).

[41] Bu kadin, Umer'in zevcelerinden Âtike bintu Zeyd ibn Amr ibn Nufeyl'dir ki, cennetle müjdelenenlerden Saîd ibn Zeyd'in kizkardesidir. Kocasi namaza çikinca o da arkasi sira gidermis. Umer ona: Bilirsin ki ben böyle bir seyi sevmem, dediginde; o da: Vallahi sen beni nehyetmedikçe ben de gelmekten vazgeçmem der imis. Umer de, onu nehyetmekten mani' olan Peygamber'in yukaridaki sözü oldugunu söylermis. Hattâ Umer mihrâbda iken, Ebû Lu'lu'nun zehirli hançeriyle vuruldugu gün bile zevcesi Âtike mescidde bulunmus.

Aynîde, Ibn Umer'in mukayyed olan hadîsine istinaden, kadinlarin gündüz de mescide gidebilecekleri ma'nâsini çikarip: "Fitne mahalli olan gece çikmalari caiz olduktan sonra, gündüzün izin alabilmeleri evleviyyette kalir" dedi.

[42] Buhârî bu bâbda, yagmurlu çamurlu günlerde cumuada hâzir bulunmamaga ruhsat oldugunu göstermistir.

[43] Bu "Sallfi fî buyûtikum = Evlerinizde kiliniz!" sözü cemâatin, yagmurun azî-meti, ruhsata çeviren özürlerden oldugunu bilmeleri için nida edilmistir. Bu, cumhur mezhebidir. Lâkin Sâfiîler'le Hanbelîler'ce yagmurun Özür sayilmasi, elbiseyi islatmakla eziyet verecek dereceye ulasmasiyle kayidlanmistir. Yagmur hafîf olur yâhud içinde yürüyebilecegi bir tünel bulunursa özür olmaz (Kastallânî).

[44] Ibn Abbâs, cemâate gelmis olanlarla yetinip cumuayi kildirmak, gelmemis olanlari da zahmetten kurtarmak istemistir. Cemâate gelmeyenler tabiî evlerinde ögle namazini kilmakla yetineceklerdir.

Bu konu ile ilgili diger hadîsler ve bilgiler Ezan KItâbi'nda geçmisti.

[45] Âyetle hem nîdâ, hem de "gidiniz" emriyle cumuaya gitmek vucûbu sabit oluyor. Buhârî ne kadar mesafeden gidilmesi vâcib olacagini ve kimlere vâcib olacagi hususlarini açikliga kavusturmak için, asagidaki haberleri ve hadîsi sevketmistir.

[46] Abdurrazzâk bunu Ibn Cureyc'den mevsülen rivayet etmis ve sunu da ziyâde etmistir: Ibn Cureyc söyle demistir: "Atâ'ya, Karyetun câmIatun (yâni toplayici karye) nedir? dedim. Atâ: Cidde gibi cemâati, emîri, kaadisi, birbirine bitisik toplu evleri olan karyedir, dedi". Bu ta'rîfe göre Atâ, karyeyi sehir ma'nâsinda kullanmistir. Nitekim Mekke ile Tâif sehirlerinden Kur'ân'da (ez-Zuhrûf:3i) Iki karye diye ta'bîr edildi.

[47] Enes, toplayici sehir içinde degil, hâriçte bulunmus ve tipki Medine uzagindaki avâlîden gelen sahâbîler gibi iki fersah (alti mil) mesafeden cumuaya kâh gelir, kâh gelmezmis. Avâlî, daha evvelki hadîslerde anlatildigi üzere Medine etrafinda en yakini iki, en uzagi alti ilâ sekiz mil mesafede bir takim meskûn yerlerin ismidir. En yakin yeri Medîne hâricinde iki mil, yânî 8000 (sekiz bin) adim mesafede olan yerlerden sahâbîlerin cumuaya gelmeleri, sehir hâricinden iki mil mesafede olanlara cumua namazi vâcib degildir diyen Küfe âlimlerine karsTtfe-lîl yapilmistir. Hanefîler ise, gelenler nevbetlese gelmis olduklarindan, hadîsin kendi ictihâdlarini te'yîd edici oldugunu ileri sürerler. Zîrâ eger sehrin disarisinda oturanlara cumua vâcib olaydi, bunlarin her hafta cumuaya gelmeleri ve cumuada hâzir bulunmayi nevbete bindirmemeleri lâzim gelirdi, derler.

Sehir hâricinde olanlara cumuanin hangi mesafeden vâcib olacagi hakkinda âlimlerin bir milden alti mile kadar görüs ayriliklari vardir. Bunlarin Icti-hadlari ve tutunduklari delilleri mufassal serhlerde ve fikih kilâblarindan okunabilir.

[48] Buhârî, âyetteki "Gidiniz" emrinden gidilecegini göstermek Için açtigi bâbda bu hadîsi getirmekle, sahâbîlerin ikiden sekiz mile kadar mesafeden cumuaya geldiklerini anlatmak istemistir. Hadîsin son fikrasi, ayni zamanda cumua yikanmasinin sebebidir.

[49] Buhârî, zeval vaktinin, cumua namazina Ilk baslama vakti oldugunu bildirip, burada isimleri sayilan sahâbîlerin de buna kaaü olduklarini ta'lîk olarak rivayet etmistir. Bu ta'lîklerin hepsi de diger hadîscilerce mevsülen rivayet edilmistir: Umer'inkini Ibn Ebî Seybe ile Buhârî'nin üstadi Ebû Nuaym kendisinin Kitâbu's-Salât'inda; Alî'ninkini Ibn Ebî Seybe; Nu'mân ibn Besîr'inkini yine Ibni Ebî Seybe, Simâk ibn Harb'den, Amr ibn Hureys'inkini de yine Ibn Ebî Seybe, Velid Ibnu'l-Ayzâr tarîkinden sahîh isnâd ile mevsülen rivayet etmistir

[50] Müslim'de lâfiz daha açiktir: "Halk rençber olup islerini görecek yardimcilari da yoktu. Bundan dolayi vücûdlari agir kokardi. Bu sebeble kendilerine: Cumua günü yikansaniz! buyuruldu".

Bu hadîs dahi bundan evvelki gibi cumua günündeki yikanmanin hikmetini göstermektedir.

Revâh, mutlaka gitmek ma'nâsina gelirse de meshur ma'nâsi zevalden sonra gitmektir. Iste Buhâri, bu lâfizdan dolayi cumua vaktinin zevalden sonra olduguna kaail olan ekseriyetin mezhebine delîl oldugunu îmâ etmis gibi görünüyor.

[51] Günesin batiya meylettigi zamandan maksad, istivayi müteâkib olan zeval vaktidir.

[52] Bu hadîsi Ebû Dâvûd ile TIrmizî de Sw«c«'[erinde, yine Enes ibn Mâlik'ten rivayet etmislerdir. TIrmizî bu hadîs için: HasendIr, sahîhtir dedikten sonra: "Buna binâen cumuanin vakti ögle namazinin vakti gibi günesin zeval vakti olduguna ilim ehlinin çogu ittifak etmislerdir. Nitekim Safiî, Ahmed ve Ishâk Ibn Râhû-ye'nin de mezhebi budur. Cumua namazi zevalden evvel kilinmak da caiz oldugunu bâzilari rivayet etmislerdir. îmâm Ahmed, zevalden evvel kilana tekrar kilmak lâzim gelmez idi" demistir.

[53] Enes'in "Biz cumua namazini erken kilar, cumuadan sonra da gündüz uykusuna yatardik" sözündeki erken ta'bîri de, zevalden i'tibâren olan ilk vakitlerde kilardik ma'nâsinadir. Binâenaleyh cumua ile ögle namazlarinin vakti birdir ve zevalden önce cumua kilinmaz

[54] Yânî musallî o günün namazini da ögle namazinda oldugu gibi, serinlik vakte birakir.

[55] Bu hadîs ögikvaktindeki"tebkîr(= erken kildirmak)" ve "ibrâd(= serinlige birakmak)" mes'elesini, cumuada da açikliga kavusturmak için getirilmistir. Hadîste "ya'nî'l-cumuate^ cumua namazini kasdediyor" ziyâdesi sabit degil ise, Ögle namazina sarf edilebilir ve zevalden evvel cumua namazi kildirmayi caiz görenlere hüccet olmaz. Nitekim Buhârî, Yûnus ibn Bukeyr tarikinden gelen rivayette "Cumuayi kasdediyor" ziyâdesinin mevcûd olmadigini tasrîh ediyor.

[56] Kissa, özet olarak sudur: Haccâc ibn Yûsuf es-Sakafî, Hakem ibn Ebî Akîl adinda bir amuca oglunu kendine nâib olarak Basra'ya emîr ta'yîn etmisti. O da Hac-câc'in meslegine uyarak, cumua günü hutbeyi hemen hemen ikindi vakti girecek zamana kadar uzatirmis. Bir gün namaz kilindiktan sonra Yezîd ed-Dabbî adinda bir zât bu yaptigina i'tirâz etmis. Hakem, serîr üstünde oturan Enes'e bu suâli sormus, o da, metindeki cevâbi vermis. "Cumuayi kasdediyor" ziyâdesi de, kissanin cumua bahsiyle ilgili olmasi dolayisiyle, râvî tarafindan ilâve edilmis. Ismâîlî'nin mevsûl rivayetinde meâlen: "Kis olunca ögle namazini Peygamber erken kildirir, yaz olunca serinlik vaktine kadar geri birakirdi. Lâkin, ikindi namazini günes bembeyaz ve tertemiz iken kildirirdi" demistir. Bu hadîsi Beyhakî de böylece rivayet eder.

Kissa cumua ile ilgili oldugu hâlde Hakem ibn Ebî Akîl'in ögle vaktinin hükmünü sormasi, Enes'in de o suâle göre cevâb vermesi, Enes'in de cumua ile ögle namazlarinin vakti birdir kanâatinde oldugunu gösteriyor.

[57] Âyetteki Sa'y ediniz" emrini Umer ile Ibn Mes'ûd "';UbeyyibnKa'bda Yürüyünüz" sek [inde okumuslardir. Bu son iki okuyus saz kiraattir. îste bu sâz kirâtler de Sa'y ediniz" emrinin, gitmek ma'nâsma oldugunu isbât eder.

Sa'y; lügatte, kosmak ve segirtmek., demek Ise de, âyette gitmek ile tefsîr edilmistir. Her namaz için tavsiye edilmis olan vakaar ve sekînetle gitmek, cu-•iû mua namazi için de aynidir. Binâenaleyh, cumua namazina da kosmak suretiyle degil, agir agir vakaarla gidilecektir. Sa'y el-Isrâ: 19. âyetinde oldugu gibi çalismak ma'nâsina da gelir. Mesy ise, yaya gitmek ma'nâsmadir.

[58] Bu ta'lîki, Ibn Hazm, Ikrime tarîkinden ma'nâsiyle mevsûlen rivayet etmistir: Ayetteki cumuaya gitmek ve alis verisi birakmak emirlerinin vücûbu cumua ezani ile tahakkuk eder. Âyetteki nehiyden dolayi cumua saatinde alis veris akidleri haram olur. Alis veris ve diger akidlerin harâmhgi, cumua namazindan çikmakla zail olur. Bu harâmhgin baslangici ise, iç ezani dedigimiz, mesciddeki ezandir. Hanefîler'in, Sâfiîler'in, Hanbelîler'in ve fakîhlerin çogunun kavli budur. Saadet asrinda cumua günü okunan ezan iste bu idi. Minaredeki dis ezan ilerideki hadîslerde görülecegi üzere, sonradan bir ihtiyaçtan dolayi konulmus ve sahâbîler tarafindan dogru bulunmustur.

[59] Atâ'nin bu sözünü, Ahd Ibn Humeyd Tefsîr'inde mevsûlen rivayet etmistir. Buna göre âyetteki "ahs verisi birakin" nt-JiyinIR, cumuaya gitmeye mâni' olacak her nevi' sinaî, iktisâdi, ticarî, hukukî akidler ve'faâliyetleresumülü bulundugu açikça anlasilir.

Özetlenirse "Cumua günü namaz nida edildigi zaman Allah'i zikretmeye gidin"emri, cumua namazinin"farziyyetine sarahaten delâlet etmektedir. Sonra "Ahs verisi birakiniz"1 emri ile de, ezanla beraber iktisadî, ticarî, sinaî, hukûkî... her türlü fiil ve hareketler nehyolunuyor. Bu da cumuaya davranmanin ikinci bir delîli oluyor. Çünkü, bir akdin yapilmasi, bir san'atin icrasi aslinda mübâh olan seylerdendir. Bunlar yalniz bir vacibin ifâsina mâni' olmakla men' edilmis olabilirler. Iktisadî akidlerden ahs verisin harâmhgi âyetin sarâhatiyle, icâre gibi akidlerin harâmhgi da alis veris akdine kiyâs ile sabit oluyor.

[60] Zuhrî'nin bu kavli, yolcuya cumua lâzim gelmez diyen cumhurun kavline muhaliftir. Bununla beraber baska tarîkten yine Zuhrî'nin: "Musâfir üzerine cumua yoktur" dedigi de rivayet edilmistir. Onun için bu iki kavlini te'lîf etmek Isteyenler, Buhârî'deki sözü "Kilmasi müstehâbdir"; cumhura muvafik olan sözü ile "Cumua musâfire vâcib degildir" ma'nâsina söylemistir derler (Kastallânî).

[61] Hadîsin râvîsi Ebû Abs, Ensâr'in Evs kolundan ve ilk müslümânlardan bir Bed-rî'dir.Bedir'den I'tibâren bütüngazâlardaPeygamber'le beraber bulunmustur. Muhammed ibn Mesleme ile birlikte Peygamber'in o zaman en büyük düsmani olan Yahûdî Ka'b ibn Esrefin öldürülmesine istirak edenlerden biridir. Bu zâtin Buhârî'de yalniz bu hadîsi vardir. Buhârî bu hadîsi Cihâd'da da tahrîc etmistir. Bu hadîsi Tirmizî ile'Nesâî de rivayet etmislerdir.

[62] Buhârî bu hadîs için burada diger bir sened daha sevketmektedir

[63] Hadîsteki gidisi belirleyen bu kayidlar, daha önce geçen rivâyetlerdeki bilgilerin delilleri ve kuvvetlendiricileri olmakladir.

[64] Bu hadîs de, bundan önceki hadîs gibi, Kitâbu'l-Ezân'in sonlarinda ilgili bâblarda geçmisti.

[65] Bu tefrik edilmez fiili ma'lûm. ve mechûl sekilde gelmistir.

[66] Bu hadîs küçük bir lâfiz farkiyle 6. bâbda 8. hadîs olarak geçmisti. Burada tekrar sevkedilmesi, basliktaki "Iki kisinin arasi açilmaz" hükmüne deiîl teskîl eden fikrasi sebebiyledir. Ara açmamaktan maksad, yanyana oturan iki kimseyi sikistirip ortalarina girmemek, yâhud üzerlerinden atlayip ileriye geçmemektir. Her iki takdîrde de onlardan biri saga, digeri sola çekilip yer ve yol vermekle ezaya ugramis olurlar, yâhud da iki dostun arasina girilmekle ezâ verilmis olur. Bu da cemâat çok yâhud mescide geç gitmekle veya geri saflarda yer varken ilk saflara geçmekle olur.

[67] Buhârî basliktaki "Cumua günü" kaydini, Müslim'in rivayet ettigi bir hadîste geldigi için zikredip, ona isaret etmis oluyor

[68] Birini yerinden kaldirmak da onu kaldirdiktan sonra yerine oturmak da nehye-dilmis fiillerdir. Zîrâ bunlar mü'min kardesine karsi büyüklenme ve onu küçük görme ma'nâsmi tazammun eder.

[69] Bu "Cumua günü namaz için nida edildigi zaman.. "(el-Cumua:9) âyetinde zikredilen cumua ezanidir ki, o ezanla beraber cumuaya gitmek vâcib, alis veris haram olur.

[70] Üçüncü nida denilen bu ezan bugün minarelerde okunup, dis ezani dedigimiz ilk ezandir. Diger iki ezan, hutbeden evvel imâmin karsisinda, okunan ezan ile hutbeden sonraki Ikaamettir. Ezan ile ikaametin ikisine de taglîb yoluyla ezan denilmistir. Bunlardan birinci Ile müezzin namaz vaktini, kaamet Ile de namaza baslamayi takriben ayni lâfizlarla i'lân ettigi için, her ikisine de ezan denilmistir. Dis ezani insanlari mescide da'vet Içindir. Bu ilk da'vet oldugu hâlde hadîste üçüncü nida denilmesi, eskiden beri okunagelen diger ikisine Ilâve edildigi . içindir.

Medine'nin büyüyüp insanlarin çogalmasi gerekçesiyle bir ihtiyâcdan dolayi Usmân tarafindan ilâve edilen bu ezan ve Usmân'in bu içtihadi, bütün sa-hâbîlerin sükûtî icmâi ile mesru olmus hiçbiri tarafindan inkâr edilmemistir. Ondan dolayi da o târihten beri devam edip gelmektedir.

Bu hadîsten, iç ezanin hutbeden evvel oldugu, hutbenin de namazdan evvel oldugu sabit olmaktadir.

[71] Buhârî'nin Zevrâ hakkinda verdigi bu bilgi, Ebû Zerr rivayetinde mevcûddur. Onun için bu kisim böyle kavis içinde gösterildi.

Ibn Mâce ile Ibnu Huzeyme rivayetlerinde: " iijjjJt L^J JÜJ iiJ-& J j1* J*-Çarsida Zevrâ denilen bir evin üzerinde..." ezan okutulmus oldugu tasrîh ediliyor.

[72] Yânî insanlarin ameli olan cumuada ve diger günlerde birden fazla müezzinler rin topluca ve seslerini yükselterek ezan okumalari âdeti Peygairiber zamaninda yoktu. O zaman bir müezzin, ezani ve ikaameti okurdu. Insanlarin yapageldik-leri ise sonra meydana çikardiklari islerdendir. Bunun asli da Peygamber'in, Abdullah ibn Zeyd ibn Abdi Rabbih'e ezani Bilâl'e karsi okumasi emrinden alinmistir ki, her biri kendi sesini yükselterek ezani nida etmislerdi (Sâh Veliy-yullah, Serhu Terâcim.., s.82).

[73] Bu tek müezzin Bilâl ibn Rebâh idi. Baska müezzinin cumua ezani okumamis olmasindan, ikaamet eden ile ezani okuyanin bir kimse oldugu anlasildigi gibi, iki kimsenin birlikte ezan okumamis olduklari da anlasilir. Biz buna "çifte ezan" diyoruz. Bu, Imâm Safiî'ye göre mekruhtur, Hanefîler'e göre caizdir

[74] "Rasûlullah'in bîr müezzini bulunurdu" demek, cumua için yalniz bir müezzin ezan ve ikaamet eder idi demektir ki, o da Bilâl Habesî idi. Yoksa Rasûlullah'in birden ziyâde müezzini yok demek degildir. Nitekim ramazânda sahur vakti Bilâl Habesî ezan okur, sabah namazi için de Ibnu Ümmi Mektûm okur oldugu-sabittir.

[75] Kerîme rivayetinde "cevâb verir" yerine "ezan sözlerini söyler" tarzindadir.

[76] Sünnet olan tesehhüd lâfizlarini aynen tekrar etmektir. Kisaltarak "Ben de" yâhud "Ben de sehâdet ederim" demek caiz ise de, tesehhüdü tam lâfziyle te-berrük etmek

daha iyidir.
Bu hadîsin daha evvel geçen rivayetinde Hayye ale's-salât.. dedikten sonra Lâ havle velâ kuvvete illâ billah dedigi haber verilmisti. Nitekim diger rivayetlerde Muâviye'nin ezan lafizlarini evvelinden sonuna kadar müezzinin dedigi gibi peyderpey tekrar ettigi ve yalniz orada Hayy'ale'hre, Havkale ile mukaa-bele eyledigi tafsîlen beyân ediliyor. Havkale; "Allah'a ma'siyetten tahavvul ancak Allah'in verdigi ismet ile tâate kuvvet ve iktidarda ancak O'nun yardimi ile hâsil olabilir" ma'nâsmadir.
[77]
Bundan, müezzine cemâat gibi imâmin da cevâb vermesinin sünnet oldugu; imâmin hutbeye baslamadan evvel tekellüm etmesi mubah ve minberde iken ilim Ögretmesi caiz oldugu anlasiliyor.
[78]
Yânî ezânm okunma süresi kadar oturmak.
[79]
Bu rivayetlerin birinde Ikinci te'zîn, öbürlerinde üçüncü nida, üçüncü te'zîn, üçüncü ezan denilmesi hep bir ma'nâyadrr. Maksad Hz. Usmân zamaninda emrohi-nan ilk ezandir ki, biz buna dis ezani ta'bîr ederiz. Bundan sonra hatibin minbere oturdugu sira okunan ikinci ezana da iç ezani deriz. Bunlarin üçüncüsü de namaza baslamak için yapilan ikaamettir. Ezan ile ikaamete "nidâeyn" ve "ezâneyn" dahi denir. Bu i'tibâr ile, târih bakimindan sonra baslamis olan dis ezanina üçüncü nida veya üçüncü ezan denildigi gibi, kaameti dikkate almaksizin hâss ma'nâsiyle ezan düsünülüp, ikinci ezan dahi denilmistir.
Hulâsa, Peygamber zamaninda cumua için birinci rîidâ hatîb minbere oturdugu zaman mescidin kapisi üstünde okunan ezan; ikinci ezan da hatîb inerken edilen ikaamet idi. Usmân zamanindan beri kararlasmis olan icmâ' ve teamüle göre de birinci nida, cumua vaktinin girmesiyle okunan dis ezan; ikinci nida hatîb minbere oturdugunda okunan iç ezani; üçüncüsü de ikaamettir. tzâ nudi-ye âyetindeki nidadan murâd da, ilk okunan ezan olmak lâzim gelecegi asikârdir. Çünkü birinci ezan okununca, zikrullaha sa'yin sarti olan çaginlma vâki' olmus olur.. (Hakk Dîni, IV, 4963).
[80]
Buhâri Enes'in bu hadîsini I'tisâm ve Fiten Kitâblan'nda uzun olarak mevsûlen rivayet etmistir.
[81]
Bu hadîs biraz degisik lâfizla Kitâbu's-Salât'ta da geçmisti.
Bu hadîsten iki üç adimlik hafif yürüyüsün namazi bozmadigi, ögretmek kasdiyle imâmin cemâatten biraz yüksek bir yerde durmasi caiz oldugu gibi, hutbe için minber yaptirmanin da müstehâb oldugu anlasilir. Minberin kibleye karsi durulunca mihrabin sag tarafinda bulunmasi da müstehâbdir. Minber olmazsa imâm yüksek bir yer seçer. Böyle bir yer de yoksa, sünnete uyarak ayagi yerden kesecek bir agaç parçasi üzerine çikmalidir. Nitekim minber yapilmadan evvel Peygamber bir agaç kütügü üzerine çikardi.
Bu hadîsten her yeni seyde sükür ve teberrük olarak namaz ile baslamanin da müstehâb oldugu anlasilir
[82]
Burasi, elimizdeki nüshalarda "^ fyî(= Onun üzerinde dururdu)" seklindedir. Bâzi rivayetlerde " O'(^i (-Ona dogru dikilirdi -yâhud ona dayanirdi)" seklindedir.
[83]
Hadîsin basliga uygunlugu, yânî delîl olan yeri "Peygamber minberden indi" sözünden anlasilir. Çünkü inmesi, minbere çikmasindan sonra olmustur (Aynî). Parantez içindeki "sustu" lâfzi, Câbir'in Buhârî'deki rivayetinde vardir.
[84]
Buhârî bu ta'lîki, bu isnâd ile Alâmâtu'n-Nübüvve'de mevsûl olarak rivayet etmistir. Buhârî bununla, hadîsin Enes'in oglunun oglundan geldigini isbât etmis oluyor.
Bu hadîse "Hanînu ciz'(= Hurma kütügünün istiyak feryadi)" hadîsi denir. Muhammed'in Peygamberliginin delillerinden bir mu'cizedir. Bu vak'a bir cumua günü mescidde ve sahâbîlerin huzurunda cereyan etmistir. Buhârî bunu Câbir ile Ibn Umer'den rivayet etmistir. Diger muhaddisler de daha birçok sa-hâbîlerden rivayet etmislerdir.
Ibn'Hacer: Gerek, hurma kütügünün inlemesi, gerek kamerin yarilmasi kissalari hadîste mümârese sahibi olmayana yakîn ifâde etmese de, hadîsin tarîklerine muttali' olanlara kat'iyyet ifâde edecek derecede müstefîz olarak rivayet edilmistir, der (Fethu'l-Bârî).
[85]
Hadîsin basligina delîl olan kismi "Ben Peygamber'den minber üzerinde hutbe yaparken isittim" fikrasidir
[86]
Buhârî Enes'in bu hadîsini tstiskaa'da bütünüyle mevsûlen rivayet etmistir. Bundan bâb basliginda yazilmis olan hutbe ve hitabe için ayaga kalkmak hükmü alinir
[87]
Hutbe ve hitabe ayakta yapilir. Mazeretsiz oturarak hutbenin cevazinda ihtilâf edilmistir. "Onlar bir ticâret yûhud bir oyun, bir eglence gördükleri zaman ona yönetip dagildilar, seni ayakta biraktilar.. "(el-Cumua:11) âyeti de bu hususta açik delildir.
[88]
Bu hadîsi Ziya el-Makdisî, el-Muhtâre'sinde rivayet etmistir.
[89]
Bunun cumua hutbesi olmadigi, o esnada sahâbîlerle bir konusma, bir sohbet oldugu anlasilir. Böyle bir sohbette ve konusmada da söz söyleyen ile dinleyen toplulugun, birbirlerine yönelmeleri gerekir. Böyle yapmak, söylenen ve ögretilen seylerin daha iyi kavranmasina yardim eder.
[90]
Bunun cumua hutbesi olmadigi, o esnada sahâbîlerle bir konusma, bir sohbet oldugu anlasilir. Böyle bir sohbette ve konusmada da söz söyleyen ile dinleyen toplulugun, birbirlerine yönelmeleri gerekir. Böyle yapmak, söylenen ve ögretilen seylerin daha iyi kavranmasina yardim eder.
[91]
Bu "Amma ba'du" la'bîrine Faslu'i-Hitâb denir; hutbe mukaddimesi ile asil hutbeyi ayirir. "Amma ba'du" bir kelimedir ki, Arab hatîbleri emirler huzurunda insâd ettikleri hutbelerde duadan sonra söylerler."^ jua ii; = Benim sana olan duamdan sonra" takdirindedir. Ilk defa Dâvûd aleyhi's-selâm, bir kavle göre Ka'b ibn Luey tekellüm etmistir. Müelliflerin dibacelerde Amma ba'du kavilleri " UU% *JXl^jtj illlji ü' - Besmele, hamdele ve tasliye'den sonra" takdirinde olur (Kaamûs Ter., I, 1083).
[92]
Buhârî bunu bu babin son hadîsinde mevsülen rivayet etti.
Bu hadîslerin burada getirilmesi, hatibin Allah'a hamd ve sena ettikten sonra "Amma ba'dû" diyerek söze baslamasinin sünnet oldugunu anlatmak içindir. .,. Buhârî bu bâbda, basliga münâsebeti açik olan alti hadîs getirmistir: Birincisi Esma bintu Ebî Bekr'in günes tutulmasi hakkindaki hadîsidir. Bunda "Peygamber Allah'a lâyikiyle hamd etti, sonra Amma ba'du dedi, sonra kabir fitnesi kissasini zikretti" vardir.
Ikincisi, Amr Ibn Taglib hadîsi ki, onda "Rasûlullah Allah'a hamd etti, sonra sena etti, ondan sonra da Amma ba'du dedi" vardir.
Üçüncüsü, gece namazi hakkindaki Âise hadîsidir ki, onda da "Rasûlullah sehâdet kelimelerini söyledi, sonra Amma ba'du dedi" fikrasi vardir.
Dördüncüsü Ebû Humeyd es-Sâidî hadîsidir. Onda da Peygamber'in namazdan sonra sehâdet kelimelerini söyleyip, lâyik oldugu sifatlarla Allah'i sena ettigi, ondan sonra da Amma ba'du dedigi zikredilmistir.
Besincisi, Misver ibn Mahreme hadîsidir; onda da Rasûhillah'in ayaga kalktigi, sehâdet kelimelerini söyledigi, ondan sonra da Amma ba'du dedigi sabittir.
Altincisi, îbn Abbâs hadîsidir. Ibn Abbâs: Peygamber minbere çikti -ki bu hutbe Için minbere son çikisi olmustu- Allah'a hamd ve sena etti, ondan sonra Amma ba'du dedi, demistir.
Bütün bu hadîslerde Peygamber'in Allah'a hamd ve senadan sonra Amma ba'du diyerek söze basladigi sabit oluyor. Demek ki, bunun sünnetligi birçok rivayetler ve muhtelif tariklerle sabittir. Hafiz Abdulkaadir Rehâvî, içinde Amma ba'du bulunan hadîslerin tarîklerini arastirarak, bu lâfzi otuz iki sahâbîden rivayet edilmis buluyor (Ibn Hacer).
[93]
Bu sekk, Esmâ'nin lâfzi hakkinda ara yerdeki râvînin sekkidir.

[94] " £_j* " lügatte sabirsizlik, " £ii "da sabirsizligin son derecesidir. " £j>*-" ve I_ji*" bunlardan yapilmis sifatlardir. Helü" = Korkak ve tamâ'kâr diye de tefsîr edilmis ise de, en uygun olani Allah'in Kitâbi'ndaki tefsirdir: ü-y* 'jAs ZJ- Wj l*jji- J^ <~* W &j* jM- ûi_j1Ii ö\ = Sübhesiz insan hirsina düskün (ve sabri kit) yaratilmistir. Kendisine serr dokundu mu feryadi basandir, ona hayir dokununca da çok c/mr/d/r"(el-Maâric: 19).

[95] Peygamber'in bu sözü, Amr ibn Taglib için büyük ve çok degerli bir menkabe-dir. Müteâkib1 ifadesiyle Amr, bu sözün degerini hakkiyle anladigini dile getirmistir.

[96] Bu mutâbaati Ebû Nuaym, Yûnus ibn Ubeydillah müsnedinde sahîh bir isnâdla mevsûlen rivayet etmistir (Kastallânî)

[97] Buna göre Yûnus ibn Yezîd de ayni hadîsi Ibn Sihâb'dan rivayet etmis oluyor ki, bu mutâbaati Müslim mevsûlen rivayet etmistir.

[98] Bundan, hutbeye evvelâ tesehhüd ve Allah'a hamdu sena ile baslayip, sözü Amma ba'du ile fasi ettikten sonra, maksada girismenin sünnet oldugunu anlatmis oluyor. Bu iki mutâbaattan Ebû Muâviye'ninkini Müslim, Magâzî'de; Ebû Usâ-me'ninkini de hem Müslim, hem Buhârî Zekât'ta mevsûlen rivayet etmislerdir

[99] Bu mutâbaati Taberânî, Müsnedu's-Sâmiyyîn'de mevsûlen rivayet etmistir

[100] Peygamber'in Amma ba'du fasl hitabini Medine'deki Cumua hutbelerinden evvel de kullandigi Müslim'deki Dimâd ibn Sa'lebe el-Ezdî (R) kissasiyle de sabit oluyor: Ibn Abbâs dedi ki: Dimâd Mekke'ye geldi. Bu, Ezdû Senûe kabîlesine men-sûb olup, delilere nefes ederdi. Mekke ahâlîsinden bâzi beyinsizlerin Muhammed delidir dediklerini isitti. Su adamcagizi görsem! Belki Allah benim eliml O'na sifâ nasîb eder, diyerek kalkip görüsmeye gitti. O'na kavustugunda: Yâ Muhammed, ben su cinn çarpmasina nefes ederim. Allah Taâlâ diledigine benim elimle sifâ ihsan eder, Nefes edeyim, ister misin? dedi. Bunun üzerine Rasûlullah:
diyerek söze basladi. Dimâd: Âmân! Bu sözlerini bana tekrar et, dedi. Rasûlullah tekrar etti ve üç kerre söyledi. Bunun üzerine Dimâd: Yemîn olsun ki, ben kâhinlerin sözlerini isittim, sihirbazlarin sözlerini isittim, sâirlerin sözlerini dinledim. Amma senin bu sözlerine benzer hiçbir söz isitmedim. Bu sözlerin, denizlerin en derin yerine bile vardi (bütün deryayi kapladi). Ver elini, seninle Islâm üzerine bey'at edeyim, dedi. Rasûlullah da onunla bey'atlasip: "Bu bey'at kavmin nâmina da olsun mu?" diye sordu. O da: Kavmim adina da olsun, dedi... (Müslim, Cumua, Namaz ve hutbenin hafîf tutulmasi babi).
Bu, Peygamber'in diliyle teblig edilmis büyük bir taltiftir. Bunca mal ve can fedâkârliklariyle kazanilmis yüksek mertebeler hakkinda sâdik haberci be-yâniyle bildirilen ne büyük bir müjdedir!
Son fikrada zikredilen af, haddi gerektiren seyyielere sâmil degildir. Ilâhî haddleri afvetmek hakki, hiç kimseye verilmemistir.

[101] Hutbeyi ayakta yapmanin ve iki hutbe arasinda biraz oturmanin müekked bir sünnet oldugunda ihtilâf yoktur. Bâzilari bunun vâcib oldugu görüsündedir. Çünkü Peygamber bu fiillerine israrla devam etmistir.

[102] Hutbeyi dinlemek farzdir. îstimâ'm Insât'tan farki vardir. Insât, söz söylememektir; istimâ' ise söylenen söze kulak verip isitmektir. Bu iste kemâl, insât ile istimâ' yânî susmak ile isitmeyi cem' etmektedir. Birçok müfessIrler "Kur'ân okundugu zaman derhâl onu dinleyin, susun; tâ ki merhamet olunasimz" (el-A'râf: 204) âyetinin hutbe hakkinda geldigini, hutbeye, Kur'ân'i sâmil olmasi sebebiyle Kur'ân ismi verildigini zikretmislerdir (Kastallânî).

[103] Bu hadîsle meleklerin hutbeyi dinledikleri sabit olmustur. Insanlarin dinlemeleri ise evlâ tarikiyledir; çünkü insanlar ibâdetlerle mükelleftirler.

[104] Bu Tahiyyetu'l-Mescid namazidir. Imâm hutbede iken tahiyyetu'l-mescid namazi kilmanin caiz, hattâmüstehâb olduguna kaail olan Safiî, Ahmed ibn Han-bel, Ishâk ibn Râhûye ve fakîh muhaddislerin dayandigi delillerden biri, bu hadîstir. Bu imamlara göre mescide giren kimsenin -imâmi hutbede bulsa da-bu iki rek'ati kilmadan oturmasi mekruh olup, hutbeyi dinleyebilmek için bu iki rek'ati hafifçe kilmasi da müstehâbdir. Mâlik, Leys ibn Sa'd, Ebû Hanife, Sevrî ile sahabe ve tabiîlerden birçoklari da bil'akis hutbe esnasinda namaz kilin-mayacagma kaaildirler. Hüccetleri, imâmi dinlemenin vucûben emredilmis olmasidir.

[105] Bu hadîs Câbir, Enes, Ebû Hureyre, Sehl Ibn Sa'd ve Ebû Zerr'den de rivayet edilmistir.
Müslim'in Câbir'den olan rivayetlerinin birinde, Peygamber o kimseye: "Yâ Suleyk, kalk da iki rek'at namaz kil, lâkin hafif tut" buyurduktan sonra cemâ-te dönüp:"Herhangibiriniz imâm hutbede iken mescide gelecek olursa iki rek 'at namaz kilsin. Bu namazi da hafif tutsun" buyurmustur.

[106] Buhârî, hadîsten evvel Enes ibn Mâlik'e varan iki senedini vermistir. Hadîsten, basliktaki el kaldirmaktan maksadin hutbe esnasinda yapilan yagmur duâsin-daki el kaldirma oldugu anlasiliyor.
Duâ ederken elleri gökyüzüne kaldirmak, Rabb'a karsi tezellül ma'nâsi ifâde ettiginden, duâ âdâbindandir

[107] Gerek buradaki, gerek diger rivâyetlerdeki sözler, hep Peygamber'in duasinin Allah katinda çabucak kabul edildigini gösterir. Duayi müteâkib hemen bulutlar peyda olmus ve daha hutbe tamamlanmadan sakalim islatmistir. Bulutlarin hücumunu görüp de hutbeyi kesmek ve namazi hemen kildirip cemâati evlerine göndermek varken, islanincaya kadar minberde kalmasi tesadüfi degildir. Ilâhî lütuf eserinin, vücûduna bi'1-fiil degmesini arzu etmistir.

[108] Bedevinin yâhud ikinci gelen bedevinin rahmet ve ni'met olan yagmurun kesilmesi dileginde bulunmasi ve bu dilegin Peygamber'ce yerine getirilmesi, çoga vardiginda yagmurun kesilmesi için de duâ etmenin caiz olacagini gösterir. Buna Askalânî "= Havayi açma niyazi" demistir. Ancak bu ikinci duanin
. kerem ve ni'met bollugundan usanç gelmiscesine edilmeyip, rahmet ve ni'metin devamim istirham ile beraber yalniz vebal ve zararin kalkmasini istemek tarzinda olmasi sükran âdâbindandir.

[109] Bu hadîs de Peygamber'in açik mu'cizelerindendir. Evvelki cumuada oldugu gibi bu cumuada da duasinin sür'atjle kabul edilmis oldugu görülüyor.

[110] Buhari bunu "Cumua için yag sürme bâbi"nda uzunca olarak mevsûlen rivayet etmisti.

[111] el-Lagv:.. tekellüm eylemek ma'nâsinadir... vei'tibâr edilmeyen herze ve bîhû-de nesneye denir, fiillerden ve kavillerden de umûmîdir (Kaamûs Ter.).
Bu ta'rîfe göre lagv, sözlere ve fiillere sâmil oldugundan, cumua sevabini eksiltici veya giderici bir kusurdur. Hatibi dinlemekten insani men' eden her söz ve fiil, lagv'dir. Bu hadîsten hutbe esnasinda her nevi' kelâmin nehyedildIgi anlasiliyor. Zîrâ Sârî'in emrine muhalif olarak,o sirada söz söyleyen kimseye "Susi" veya "Dinle" demek, ma'rûfla emretmektir. Ma'rûfla emretmek de farzdir. Böyle, bir farzin edasi için söylenmis tek bir kelime yasak olursa, baska kelâmin ya-sakligi evleviyette kalir.
"Imâm hutbe yaparken" kaydindan, insâtin emredilmis ve kelâmin neh-yedilmis olmasinin hutbe zamanina has oldugunu anlatmak içindir.

[112] Saat, lügatte uzun olsun, kisa olsun mutlaka bir zaman demektir. Bundan dolayi gece ile gündüz toplaminin yirmidörtte birine saat denildigi gibi, gündüz ile gecenin onikiser cüz'e taksîm Ile 'i'tibâr ettikleri zaman uzunluklarina da saat denilmistir.
Bu saat, Kadir Gecesi ve Ismi A'zam gibi mübhem birakilmis kiymetli bîr zaman parçasidir. Gizli birakilmasindaki incelik de açiktir. Icabet saatini kollayan kimse, günün hangi cüz'ünde oldugunu bilmeyince, o saate râstgelir diye bütün gün kalbini huzur içinde tutup zikre, duaya devam eder ve dünyâ vesveselerinden uzaklasmaya çalisir

[113] Hadîsin ibaresinden, duâ edenin namazda dikilmis olmasinin sart olmadigi da anlasilir, tcâbet saatinin girmesi, musallînin kiyam zamanina tesadüf etmesi yâhud

vakit, namazi beklerken girmis olsa da yine böyledir. Çünkü "Namazi beklemekte olan namazda gibidir" hadîsi sabittir (Buhârî, Müslim).
Hulâsa, icabet saati kesin olarak ta'yîn edilmis degildir. Gizli kalmasi da o vakte rast gelir umuduyla cumuanin ekser vaktini zikr, ibâdet ve duâ ile geçirmeye sebeb oldugu için ümmet hakkinda ayrica bir rahmettir.
Peygamber'in bas parmagini, elinin ortasina tesadüf eden diger iki parmagina basarak isaret etmesi icabet saatinin pek kisa olduguna sarahaten delâlet eder
[114]
Buhârî, hâzir buiunmalanyle cumiianin sahîh olacak cemâat sayisinin namazin sonuna kadar devaminin, cumuanin sihhati için sart olmadigina delîl getirmek istemise benziyor
[115]
Bu kervan Dihye ibn Halîfe yâhud Abdurrahmân ibn Avf'a yâhud da ortaklik suretiyle her ikisine âid olup Sâm diyarindan haylî erzak getirmisti. Medine ahâlîsi o sirada pek ziyâde ihtiyâç ve darlik içinde kivrandiklarindan, gelisi i'lân edilince sahâbîlerden bir takimlari, erzak satilip tükenmeden tedârik edebilmek telâsi ile oraya kosusmuslar ve burada görüldügü üzere ilâhî azara ugramislardir. Âyetteki "Seni ayakta biraktilar" nazmi, hâdisenin hutbe esnasinda meydana geldigine sübhe birakmiyor. Peygamber'in yanindan ayrilmayan oniki kisiden onu Cennetle müjdelenenler, ikisi de Bilâl ile Câbir yâhud Ammâr ile Ibn Mes'ûd yâhud Bilâl ile Ibn Mes'ûd Idi. Bu isimler baska baska rivayetlerde zikredilmektedir.
[116]
Ayetteki "ev = yâhud" terdîd harfi, mescidi terkedenlerin kimi ticâret, yânîalis veris etmek, kimi de panayir yerini görüp gönül eglendirmek kasdiyle gittiklerini gösterir. Âyetteki Ilâhî azarlama ve tevbîh, ayri ayri her iki taifeye de râci' olur.
Bu hadîste zikrolundugu üzere, cemâatin dagilma hâdisesi, âyetin inmesinden evvel vâki' olmustur. Ondan sonra Ise sahâbîler, bu Ilâhî tevbihten gereken dersi aldilar da su ilâhî övgüye hakk kazandilar:
"öyle adamlar vardir ki, onlari ne bîr ticâret, ne bir alis veris Allah 'i zikretmekten, dosdogru namaz kilmaktan, zekâti vermekten alikoymaz. Onlar kalb-terin ve gözlerin (dehsetle) dönecegi günden korkarlar" (en-Nûr: 37).
[117]
Hadîs, evvel hakkinda degil de sarîh olarak sonra hakkinda geldigi için, Buhârî, âdetine aykiri oldugu hâlde sonra'yi evvel'den öne geçirdi.
[118]
Bu hadîste farz olan namazlara bitisik olarak kilinan Râtibe Sünnetleri'nm mik-dâri bildiriliyor..
Cumuadan evvelki râtibeden söz edilmemesi, cumua namazi ögle namâzina bedel oldugu için, müekked sünnetinin ögle gibi oldugunu anlatmak içindir.
Yoksa cumuanin gerek ilk ve gerek son sünneti hakkindaki rivayetler, öglenin sünnetleri hakkinda oldugu gibi, müteaddiddir. Cumua farzindan evvel de en az Iki rek'at kilmak sünnet oldugunda sübhe yoktur. Ancak buradaki rivayette dikkati çeken cihet, Peygamber'in bu iki rek'ati dâima evinde kilmis olmasidir.
iki rek'atli oian cumua namazi, dört rek'atli olan ögle namazina bedel oldugu cihetle böyle yapmasi, cumua farzinin dörde ulastirilabilecegi vehmine meydan vermemek için idi.
Cumuadan sonraki sünnetin rek'at sayisina gelince, bu hadîste Iki ise de, dört; hattâ alti olduguna dâir de rivayetler vardir. Cumuadan sonraki nafileler hakkinda fakîhler üç taifeye ayrilmislardir: Birinci taifeye göre, cumuadan selâm verince iki rek'at sünneti kilmak için eve dönmelidir. Bunlarin delîlI bu hadîstir. Ikinci taifeye göre, cumua farzindan sonra evvelâ iki, sonra dört rek'at kilinmalidir.
Üçüncü taifeye gelince, onlar arada selâm verilmeksizin dört rek'at kilinir, diyorlar.
Halvette nafile kilmak, riyaya yer birakmadigi için, nafilelerin evde kilinmasi, mescidde kilinmasindan daha faziletlidir.
[119]
Buhârî burada bu âyeti zikretmekle, âyetteki "dagitin" ve "arayin" emirlerinin vücûb için degil, ibâha için olduguna isabet etmistir. Çünkü kullar cumua günü nida vaktinde cumua namazina ikaameden dolayi yeryüzüne dagilmaktan men' olunmuslardir. Namazlarini kilip ayrildiklari zaman yeryüzüne dagilmak ve Allah'in zenginliginden aramakla emrolundular. Bu emirler, en sahîh kavle göre ibâha içindir. Binâenaleyh namaz kilindiktan sonra hemen çikmak vâcib olmayip, mescidde kalmak da mubah olur.
[120]
es-Silk: ...pâzî ta'bîr olunan nebata denir.. (Kaamûs Ter.).
Bu hadîsin bâb basahgina uygunlugu, sahâbîler cumuadan ayrilmalarinin ardindan bu kadinin pazi köklerinden hazirlar oldugu yemegi aramalaridir. Bu hâl sahâbîlerin kanâatine ve dünyâ hirslarinin olmadigina delâlet etmektedir.
[121]
Buna göre cumua günlerinin gündüz uykusu ile kusluk yemegi, namazdan sonraya birakilmis oluyor. Diger günlerde bu iki is de kusluk vaktinde yapilmak âdet idi
[122]
Tebkîr, daha evvel geçtigi üzere bir ise erken davranmak, cumuayi beklemek için ögleden evvel mescide gitmek ma'nâsina geldigi gibi, hemen zevalde ögle namazinin ilk vaktinde namaz kilmak ma'nâsina da gelir.
Kaile ve kaylûle, Içinde uyku olsun veya olmasin gündüz istirâhati veya gündüzün evvelinde, yânî kusluk vaktinde yapilan istirâhattir.
[123]
Bu hadîs, biraz farkli bir rivayetle daha önce de geçmisti.